

Opinnäytetyö

Oravalaakso

Opas lasten osallistumisen tukemiseen perusopetuksen iltapäivätoiminnan suunnittelussa ja toteuttamisessa

Henna Ala-Mikkula

**Yhteisöpedagogin koulutusohjelma
(210 op)**

2/2021

HUMANISTINEN
AMMATTIKORKEAKOULU

TIIVISTELMÄ

Humanistinen ammattikorkeakoulu
Yhteisöpedagogin koulutusohjelma 210 op

Tekijä: Henna Ala-Mikkula

Opinnäytetyön nimi: Oravalaakso – Opas lasten osallistumisen tukemiseen perusopetuksen iltapäivätoiminnan suunnittelussa ja toteuttamisessa

Sivumäärä: 49 ja 18 liitesivua

Työn ohjaaja: Juha Nikkilä

Työn tilaaja: Pirkkalan kunta

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena oli tukea lasten osallistumismahdollisuuksia perusopetuksen iltapäivätoiminnan suunnittelussa ja toteuttamisessa. Lakisääteisen iltapäivätoiminnan tulee perustua Opetushallituksen vuonna 2011 julkaisemiin Perusopetuksen aamu- ja iltapäivätoiminnan perusteisiin, joissa lasten osallistuminen toiminnan suunnitteluun ja toteuttamiseen määritellään yhtenä toiminnan tavoitteena. Opetushallituksen vuonna 2018 julkaiseman selvityksen mukaan lasten osallistumismahdollisuudet iltapäivätoiminnassa eivät kuitenkaan aina toteudu tavoitteen mukaisesti.

Osallistumisen edistäminen ei ole vastuun siirtämistä lapselle, vaan vastuu toiminnan toteuttamisesta on aina aikuisella. Lasten osallistumismahdollisuuksilla nähdään kuitenkin olevan monipuolisia vaikutuksia lasten hyvinvoinnille esimerkiksi itseluottamuksen, itsetuntemuksen ja vuorovaikutustaitojen kehittymisen myötä. Opinnäytetyön tarkoituksena olikin kehittää iltapäivätoiminnan ohjaajille välineitä lasten osallistumisen tukemiseen. Välineitä voidaan soveltaa myös muissa ympäristöissä, joissa työskennellään lasten kanssa.

Työn tuloksena syntynyt opas ”Oravalaakso” perustuu toiminnallisuuteen ja lasten mielikuvitukselle. Oppaan kokoamisessa hyödynnettiin suppeasti palvelumuotoilun periaatteita. Työn tilaaja oli Pirkkalan kunta, ja oppaan toimintamuotoja arvioitiin kunnan yhdessä iltapäiväkerhoryhmässä lokatammikuussa 2020–2021. Tarkastelun kohteena oli toimintamuotojen käytännön toimivuus ja osallistumisen mahdollistaminen ohjaajan näkökulmasta. Lisäksi tarkasteluvälineenä oli malli osallistumisen portaista, jolla kuvataan lasten roolia toimintaan liittyvässä aloitteellisuudessa ja päätöksenteossa.

Oppaan toimintamuodot lisäävät lasten osallistumismahdollisuuksia kuulluksi tulemisen, vertaisohjaajuuden ja yhteisistä asioista huolehtimisen näkökulmista: Lasten toiveita kartoitetaan systemaattisesti kalavihkon, kalastusjulisteen ja opasta varten sovellettujen sadutuksen ja minä olen puu -leikin avulla. Lasten kokouksissa lapset pääsevät ratkaisemaan pieniä ryhmän arkeen liittyviä pulmia, ja oppaasta löytyy myös valmiit pohjat lasten omien salapoliisiseikkailujen ja ääniarvoitusten toteuttamiseen. Lisäksi oppaaseen otettiin mukaan kokeiluvaiheen aikana lasten aloitteesta syntyneet omat esitykset.

Vaikka yksittäiset toimintamuodot eivät huomioi jokaista tarkastelun kohteena olevaa näkökulmaa, opas kokonaisuudessaan saavuttaa ne kaikki. Oppaan merkittävimmät haasteet liittyvät joidenkin toimintamuotojen kohdalla toteuttamisen helppouteen ja osallistumisen yhdenvertaisuuteen.

Asiasanat: osallistuminen, osallistaminen, iltapäivätoiminta, lapset, kouluikäiset, lapsilähtöisyys.

ABSTRACT

Humak University of Applied Sciences
Degree Programme in Community Education 210 ECTS

Author: Henna Ala-Mikkula

Title: Valley of Squirrels – A Guidebook for Supporting Children’s Participation in Planning and Implementing Afternoon Activities in Finnish Basic Education

Number of Pages: 49 and 18 attachment pages

Supervisor: Juha Nikkilä

Subscriber: Municipality of Pirkkala

The aim of this thesis was to support children’s participation in planning and implementing afternoon activities in Finnish basic education. Statutory afternoon activities should be based on a guiding document published by Finnish National Agency for Education (EDUFI) in 2011. According to the document, the organisers of afternoon activities should involve children in planning and implementing the activities. However, a recent report by EDUFI indicates that children’s opportunities to participate are not as wide as they should be.

Supporting children’s participation does not mean delegating responsibility to the children. The instructor is always responsible for putting the activities into practice, but involving children in planning and implementation has beneficial influence on children’s welfare, through the development of self-confidence, self-knowledge and co-operative skills. The aim of this thesis was to give the instructors of afternoon activities new tools for supporting children’s participation. The tools can also be used in other organisations working with children.

As a result, the thesis produces a guidebook ”Valley of Squirrels”, which focuses on functional methods and children’s imagination. Tools of service design have been narrowly applied to produce the guide. The thesis was subscribed by the municipality of Pirkkala and the guidebook was tested in one children’s afternoon group in Pirkkala between October 2020 and January 2021. The thesis’ assessment concentrated on the guidebook’s practical functionality and instructor’s role in supporting children’s participation. The guidebook was also observed through the ladders of participation, which describe children’s role in initiative and decision making.

The guide supports children’s participation through active consulting, peer instruction and taking care of common matters. The guidebook gives instructions for collecting children’s ideas and organising children’s own meetings, where children can solve small every day problems together. The guidebook includes also plank forms, which children can use to create their own mystery adventures and sound riddles, and instructions for children’s performances, which were invented by the children themselves during the testing period.

Though all of the seven activities in the guidebook don’t reach all the aspects that were under observation, the guidebook as a whole reaches them all. The biggest challenges in the guidebook are related to slight complexity and lack of equity in some of the activities.

Keywords: participation, involvement, afternoon activities in Finnish basic education, children, school age, child-centered.

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ

ABSTRACT

1	JOHDANTO	6
2	TYÖN LÄHTÖKOHDAT	7
2.1	Työn tilaaja ja kehittämissympäristö.....	7
2.2	Osallistuminen.....	8
2.2.1	Osallistumisen portaat	9
2.2.2	Osallistumisen merkitys	11
2.3	Osallistumismahdollisuudet iltapäivätoiminnassa.....	12
2.4	Osallistumisen mahdollistaminen ja sen edellytykset	14
2.4.1	Myönteinen tunnistaminen	15
2.4.2	Vapaaehtoisuus ja yhdenvertaisuus	17
3	TOIMENPITEET.....	18
3.1	Työn tavoite ja tutkimuskysymykset	18
3.2	Lähestymistapana palvelumuotoilu	19
4	TYÖN VAIHEET	20
4.1	Yleiskuvaus	20
4.2	Määrittelyvaihe	21
4.3	Ideointivaihe	21
4.4	Suunnitteluvaihe.....	23
4.5	Kokeiluvaihe	24
4.6	Muotoilu- ja arviointivaiheet.....	25
5	TULOKSET – ORAVALAAKSO	26
5.1	Oppaan sisältö	26
5.1.1	Kuulluksi tulemisen tukeminen	27
5.1.2	Yhteisistä asioista huolehtimisen mahdollistaminen	29
5.1.3	Vertaisohjaajuuden mahdollistaminen	30
5.1.4	Omat esitykset ja viriketarinat	31
5.2	Osallistumisen edellytysten toteutuminen.....	32
5.3	Toimivuuden kriteerien toteutuminen.....	34

5.4	Palvelupolkujen toteutuminen	37
6	ARVIOINTI	39
6.1	Luotettavuus	39
6.2	Tavoitteiden täytyminen	41
6.3	Vaikutukset kokeiluryhmässä ja alalla	42
6.4	Palvelumuotoilu valintana.....	44
7	POHDINTA.....	46
	LÄHTEET	47
	LIITTEET	50

1 JOHDANTO

Tämä opinnäytetyö on käytännön työelämän kehittämistyö, jonka tavoitteena on tukea lasten mahdollisuuksia osallistua perusopetuksen iltapäivätoiminnan suunnitteluun ja toteuttamiseen. Vaikka työ on syntynyt iltapäivätoiminnan tarpeista, sen tulokset ovat sovellettavissa laajemminkin lasten kanssa tehtävään työhön. Työn tilaaja on Pirkkalan kunta, mutta toivon, että työn tuloksia päästään hyödyntämään ympäri Suomen.

Olen työskennellyt iltapäivätoiminnan ohjaajana pian kymmenen vuotta. Toiminnan kehittäminen on alusta asti ollut tärkeä osa työtöitäni, ja yhteisöpedagogiopinnat ovat entisestään vahvistaneet tätä kehittämistäipumustani. Lakisääteisen iltapäivätoiminnan tulee perustua Opetushallituksen julkaisemiin Perusopetuksen aamu- ja iltapäivätoiminnan perusteisiin (jatkossa OPH:n perusteet) (Opetushallitus 2020a). Ei kuitenkaan ole itsestään selvää, että OPH:n perusteiden sisällöt siirtyisivät iltapäiväkerhojen arkeen. Yksi mahdollinen syy tähän on toiminnan suunnitteluun käytettävissä olevan ajan rajallisuus, mikä onkin nähdäkseni yksi suurimmista haasteista iltapäivätoiminnan toteuttamisessa.

Tämä opinnäytetyö perustuu OPH:n perusteiden mainintaan, joka kehottaa toiminnan järjestäjiä ottamaan myös lapset mukaan toiminnan suunnitteluun ja toteuttamiseen (Opetushallitus 2011, 10). Olen kuitenkin huomannut työssäni, että lasten osallistumismahdollisuudet jäävät arjen keskellä helposti pinnallisiksi. Toimintaa toteutetaan usein ns. lennosta, jolloin jopa lapsilta jo kerättyjen toiveiden toteuttaminen on helppo unohtaa. Samansuuntaisia havaintoja on tehty myös Opetushallituksen tuoreehkossa selvityksessä.

Osallistumismahdollisuuksilla voidaan nähdä olevan positiivisia vaikutuksia niin yksilön kuin koko yhteiskunnankin hyvinvointiin. Opinnäytetyön tavoitteena onkin tuottaa valmiita toimintamalleja, joiden avulla lasten mahdollisuuksia osallistua toiminnan suunnitteluun ja toteuttamiseen voitaisiin tukea systemaattisesti ja pitkäjänteisesti. Toimintamateriaalin tuottamisessa on hyödynnetty suppeasti palvelumuotoilun periaatteita. Opinnäytetyöhön liittyvä käytännön kokeiluvaihe toteutettiin Pirkkalassa loka-tammikuussa 2020–21. Työn tuloksena syntyi opas ”Oravalaakso”, jonka avulla ohjaajat voivat edistää lasten mahdollisuuksia vaikuttaa ryhmän arkeen. Oppaaseen

valikoituneet toimintamuodot tukevat lasten osallistumista kuulluksi tulemisen, yhteisistä asioista huolehtimisen ja vertaisohjaajuuden näkökulmista.

2 TYÖN LÄHTÖKOHDAT

2.1 Työn tilaaja ja kehittämisympäristö

Opinnäytetyöni tilaaja on Pirkkalan kunta, ja työhön liittyvä kokeiluvaihe toteutettiin pitkäaikaisella työpaikallani Pirkkalassa Nuolialan koulun iltapäivätoiminnassa. Pirkkala on vajaan 20 000 asukkaan kunta aivan Tampereen kyljessä. Kunnan ikärakenne on nuori, ja kunnassa asuukin paljon lapsiperheitä. (Pirkkala 2020.)

Aamu- ja iltapäivätoimintaa järjestetään perusopetuslain (628/1998, 1136/2003) mukaisesti perusopetuksen 1.–2. luokkien oppilaille sekä kaikille erityisopetuksen oppilaille. Toimintaa järjestetään arkisin pääasiassa klo 7–17 välillä ennen koulupäivän alkua ja sen jälkeen. (Opetushallitus 2020a.) Iltapäivätoiminta on lasten vapaa-aikaa, ja toiminta perustuu lasten vapaaehtoisuuteen (Opetushallitus 2011, 6). Toiminnasta voidaan periä kuukausimaksu, joka saa olla järjestäjän tarjoamasta vuosituntimäärästä riippuen korkeintaan 160 € (760 vuosituntia) tai 120 € (570 vuosituntia) (Opetushallitus 2020a).

Aamu- ja iltapäivätoiminnan järjestämisestä vastaavat kunnat, jotka voivat järjestää palvelun itse tai ostaa sen muilta toimijoilta. Toiminta on lakisääteistä, mutta kunnilla ei ole velvollisuutta toiminnan tarjoamiseen. Lakisääteisyys aamu- ja iltapäivätoiminnan yhteydessä tarkoittaaakin, että tarjotun toiminnan on perustuttava perusopetuslakiin (628/1998, 1136/2003) ja sen pohjalta laadittuihin OPH:n perusteisiin. Tällöin kunta on oikeutettu valtionosuuksiin toiminnan järjestämiseksi. (Opetushallitus 2020a.) Vuonna 2020 valtionosuuksia sai 292 kuntaa 310 kunnasta (Kuntaliitto 2020; Opetushallitus 2020b, 14).

Pirkkala järjestää aamu- ja iltapäivätoimintaa kuudella koululla. Toiminnassa on mukana yli 700 lasta ja nuorta esikouluikäisistä erityisopetuksen 9. luokan oppilaisiin. Pirkkalassa toiminnan osallistujamääriä ei ole rajattu, ja aamu- ja iltapäivätoiminnan osallistumisprosentit ovatkin Pirkkalassa seudun muita kuntia suuremmat. Pirkkala järjestää pääosin itse kaiken kunnan alueella toteutettavan aamu- ja iltapäivätoiminnan. (Belcher 2020.) Esikoululaisille tarjottu aamu- ja iltapäivätoiminta perustuu varhaiskasvatukseen lakiin (Pirkkala 2016, 3).

Nuolialan koulu on suuri, lähes 800 oppilaan yhtenäiskoulu. Koulu järjestää aamu- ja iltapäivätoimintaa hieman alle 200 oppilaalle. Toimintaa koordinoi kaksi vastuuhjaajaa ja eri ryhmien ohjaajista koottu tiimi. Lapset on jaettu iltapäivisin neljään ryhmään; esikoululaisilla, ensimmäisen ja toisen vuosiluokan oppilailla sekä erityisopetuksen oppilailla on omat ryhmänsä. Itse työskentelen tänä vuonna ensimmäisen luokan oppilaiden kanssa. Ryhmässä on yli 60 lasta, ja se onkin jaettu kahteen osaan lasten suuren määrän vuoksi. Tähän työhön liittyvät toimintakokeilut on toteutettu ryhmän toisen puolikkaan kanssa. En työskentele itse aamupäivätoiminnassa, ja siksi raporttini käsittelee lähtökohtaisesti vain iltapäivätoimintaa.

2.2 Osallistuminen

Osallistuminen on yksilön ja yhteisön suhteeseen liittyvä käsite. Osallistuminen viittaa sosiaaliseen toimintaan; se on jotakin, joka tapahtuu yhdessä muiden kanssa (Alanko 2010, 57) ja suhteessa muihin. Osallistumista voi olla myös yhteisen toiminnan ulkopuolelle jättäytyminen, silloin kun se on yksilön oma valinta (mt., 58).

Osallistumiseen liittyy läheisesti osallisuuden käsite. Osallisuus on yksilön subjektiivinen kokemus (Alanko 2010, 57) kuulumisestaan ryhmään ja mahdollisuuksistaan vaikuttaa ryhmää ja itseään koskeviin asioihin (Leemann & Kuusio & Hämäläinen 2015, 5). Osallisuuden toteutumista ei voida määritellä ulkopuolelta, mutta osallisuutta voidaan tukea tarjoamalla mahdollisuuksia osallistumiseen (mt., 5).

Koska osallisuutta on sen kokemuksellisen luonteen takia vaikea mitata, tämän työn huomio on ulkopuolelta helpommin määriteltävässä osallistumisessa sekä osallistamisessa eli osallistumisen mahdollistamisessa. Näen kuitenkin osallistumisen ja osallisuuden kolikon eri puolina, objektiivisena ja subjektiivisena näkökulmana, jotka liittyvät toisiinsa erottamattomasti osallistumismahdollisuuksien lisätessä väistämättä myös osallisuutta.

Osallistaminen on ulkopuolelta yksilöön kohdistuvaa toimintaa tämän osallistumisen tukemiseksi. Termiä osallistaminen on kritisoitu, sillä se määrittää yksilön toiminnan kohteeksi eikä itsenäiseksi toimijaksi. Tämän vuoksi tässäkin työssä käytetään yksilön toimijuutta korostavaa termiä osallistumisen mahdollistaminen. (Turja 2010, 26.)

Osallistuminen voi toteutua toiminnan eri vaiheissa, jolloin osallistuminen voi liittyä toiminnan ideointiin tai suunnitteluun, toimintaan liittyvään päätöksentekoon, toiminnan toteuttamiseen tai sen arviointiin (Piiroinen 2007, 8–9; Turja 2010, 30). Arviointi voi liittyä toiminnan kokonaisuuteen, mutta mahdollisuus palautteen antamiseen voidaan tarjota myös erikseen toiminnan jokaisessa vaiheessa. Tämän työn päähuomio on osallistumisessa toiminnan suunnitteluun ja toteuttamiseen. Suunnitteluun liittyvät kuitenkin väistämättä myös ideointi ja päätöksenteko. Osallistumisen syvyyttä voidaankin tarkastella porrasmallina, jolla kuvataan lapsen ja aikuisen rooleja toimintaan liittyvässä aloitteellisuudessa ja päätöksenteossa.

2.2.1 Osallistumisen portaavat

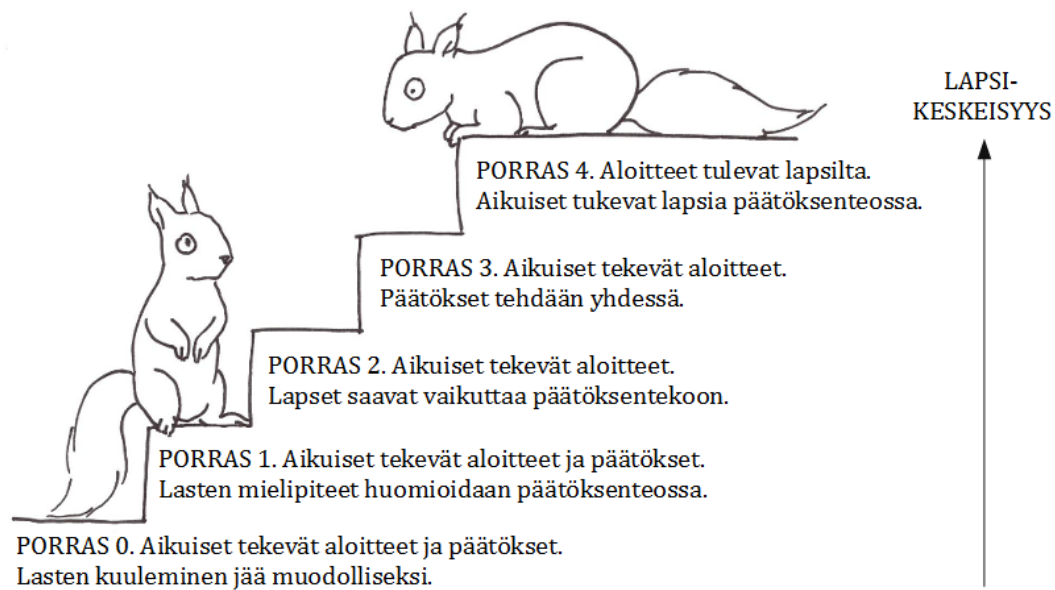
Osallisuutta ja osallistumismahdollisuuksia kuvataan usein porrastai- tai tikapuumallin avulla. Mallin taustalla on Sherry Arnsteinin malli yhteiskunnallisen osallistumisen tikapuista vuodelta 1969 (Turja 2010, 27). Lasten näkökulmasta porrasmalleja ovat sittemmin tarkastelleet mm. Roger Hart (1992/1999) ja Liisa Horelli (1994) (Turja 2010, 28; Eskel & Marttila 2013, 79). Porrasmallit kuvaavat lapsen ja aikuisen roolien suhdetta toimintaan liittyvässä aloitteellisuudessa ja päätöksenteossa. Eri mallien suurin ero on toiminnan lopullinen tavoite; onko se aikuisen ja lapsen yhteistoiminta vai lasten täysi itsenäisyys. Päämäärä riippuu pitkälti jo ympäristöstä, jossa osallistumismahdollisuuksia tarjotaan: esimerkiksi päiväkodeissa ja muissa instituutioissa toiminnan tavoitteita määrittelevät lasten tarpeiden lisäksi pitkälti yhteiskunnan ja lasten huoltajien vaatimukset, joten lapsen täyteen itsenäisyyteen pyrkiminen ei niissä ole mahdollista. (Turja 2010, 28.) Tämä koskee myös iltapäivätoimintaa.

Roger Hartin mallissa (1992/1999) on kahdeksan porrasta. Kolmella alimmalla lapsen osallistuminen jää täysin alisteiseksi aikuiselle: lasten ajattelua ja mielipiteitä ohjailaan, heidän avullaan luodaan tunnelmaa ja heitä kuullaan muodon vuoksi. (Turja 2010, 27–28.) Nämä näennäisen osallistumisen portaavat on hyvä tuntea, sillä vaikeivat ne edistää lapsen mahdollisuuksia osallistua, niillä toimiminen on hyvin tyyppillistä, ja moni saattaa niillä toimiessaan tosissaan kuvitella lisäävänsä lapsen osallistumismahdollisuuksia.

Hartin loppuilla viidellä portailla lasten osallistumismahdollisuudet laajenevat aikuislähtöisestä päätöksenteosta lasten ja aikuisten tasavertaiseen yhteistoimintaan: Neljännellä portaalla lapset saavat kertoa mielipiteitään, mutta aikuiset tekevät aloitteet

ja päätökset. Viidennellä portaalla aikuiset tekevät yhä aloitteet, ja vaikka lapset saavat vaikuttaa päätöksiin, lopullinen päätösvalta on edelleen aikuisilla. Kuudennella portaalla aloitteet tulevat yhä aikuisilta, mutta päätökset tehdään yhdessä. Seitsemännellä aloitteet tulevat lapsilta, ja aikuiset tukevat lapsia päätöksenteossa ja tavoitteiden toteuttamisessa. Viimeisellä portaalla lapset ja aikuiset toimivat tasavertaisesti rinnakkain. (Turja 2010, 27–28; Eskel & Marttila 2013, 79–81.) Liisa Horellin viisiportainen malli (1994) on samantyyppinen kuin Hartin malli, mutta sen ensimmäinen porrastaa vastaa Hartin kolmea alinta porrasta ja mallin päämäärä on Hartin toiseksi viimeisellä portaalla (Turja 2010, 28).

Lasten roolia aloitteen- ja päätöksenteossa voidaan kuvata myös lapsikeskeisyyden käsitteen avulla. Lapsikeskeisessä toiminnassa lapsi saa vaikuttaa itse kaikkiin toiminnan vaiheisiin (Pelastakaa lapset ry 2020f), sen sijaan että aikuiset tekisivät päätökset hänen puolestaan. Porrasmalleissa lapsikeskeisyys vahvistuu sitä mukaa, mitä korkeammalle portaalle päästään.

KUVA 1. Osallistumisen portailla lasten mahdollisuudet osallistua aloitteen- ja päätöksentekoon syvenevät askel askelelta. Samalla lapsikeskeisyys vahvistuu. Lasten asema laajenee muodollisesta kuulemisesta ja mielipiteiden kertomisesta aktiiviseen osallistumiseen, ja aikuisen rooli kapenee aloitteiden- ja päätöksentekijästä lasten tukijaksi.

Yllä olevassa kuvassa on Hartia ja Horellia mukaileva malli portaista. Olen sijoittanut näennäisen osallistumisen (Hart 1–3 ja Horelli 1) portaalle 0, sillä todellisuudessa osallistuminen ei toteudu tällä portaalla. Hartin portaiden 4–7 ja Horellin portaiden 2–5 sisällöt vastaavat siis tämän mallin portaita 1–4. Numerointierojen lisäksi olen

täsmäntänyt lähdekirjallisuuden porraskuvauksia niin, että sekä aloitteen- että päätöksenteon roolit kuvaillaan selväsanaisesti jokaisella portaalla.

Hartin kahdeksas porras puuttuu kuvasta kokonaan. Onkin oikeastaan vaikea hahmottaa, mitä Hartin mallin mukainen lapsen ja aikuisen tasavertainen yhteistoiminta voisi varsinkaan iltapäivätoiminnassa olla. Kuten edellä todettiin, iltapäivätoiminnassa ei toiminnan institutionaalisen luonteen vuoksi edes voida pyrkiä lasten täyteen itsenäisyyteen. Siksi hyvä päämäärä iltapäivätoiminnassa on tukea lapsen aloitteellisuutta ja auttaa lapsia toimintaan liittyvässä päätöksenteossa silloin, kun päätösvalta voidaan laeista, sopimuksista ja huoltajien odotuksista riippumatta antaa lapsille.

2.2.2 Osallistumisen merkitys

Jokainen ihminen, myös lapsi, haluaa tuntea voivansa vaikuttaa ympäristöönsä. Vaile vaikutusmahdollisuuksia jääminen herättää mielipahaa lapsessakin. (Gordon & Savolainen 2006, 315.) Osallistumismahdollisuuksien voidaankin nähdä edistävän lapsen yksilöllistä hyvinvointia, mikä parhaassa tapauksessa vaikuttaa edelleen myönteisesti koko yhteiskunnan hyvinvointiin. Tässä työssä tarkastelun kohteena olevat osallistumisen tavat – kuulluksi tuleminen, yhteisistä asioista huolehtiminen ja vertaisohjaajuus – tukevat lapsen hyvinvointia erityisesti itseluottamuksen ja -tuntemuksen sekä sosiaalisten taitojen vahvistumisen kautta.

Kuulluksi tuleminen vahvistaa niin lapsen itseluottamusta kuin itsetuntemustakin. Kun lapsi tuntee, että aikuinen on kiinnostunut hänen toiveistaan ja ajatuksistaan, hän kokee olevansa tärkeä, arvokas ja hyväksytty (Turja 2007, 171; Roos & Viitanen, 2017, 30). Kokiessaan olonsa turvalliseksi lapsi uskaltaa jakaa odottamattomiakin asioita (Karlsson 2010, 136), ja kun lapsi huomaa voivansa vaikuttaa itselleen tärkeisiin asioihin, hänen motivaationsa osallistua kasvaa edelleen (Sinclair 2004, 113–114; Turja 2010, 33). Kun lasta kuullaan aidosti, päästään kiinni lapsen yksilölliseen kokemukseen (Roos & Viitanen 2017, 30), jota aikuinen ei voi koskaan yksin saavuttaa (Heinonen & Kuikka 2013, 220). Silloin myös tehdyt päätökset vastaavat lapsen tarpeisiin yhä paremmin. Mahdollisuus omien ajatusten sanoiksi pukemiseen kehittää lapsen ajattelutaitoja (Turja 2007, 170), ja kun aikuinen lisäksi sanoittaa lapsen tarpeita ja haluja, myös lapsi oppii ymmärtämään paremmin itseään (Turja 2010, 26).

Yhteisistä asioista huolehtiminen auttaa lasta oppimaan tärkeitä yhdessä toimimisen taitoja. Mahdollisuus suunnitella ja toteuttaa toimintaa yhdessä toisten kanssa opettaa lasta ymmärtämään vastuun käsitettä ja valintojensa seurauksia ja hahmottamaan rooliaan osana yhteisöään (Opetushallitus 2018, 30). Kokemus yhdessä päättämisestä auttaa lasta ymmärtämään demokraattisen päätöksenteon periaatteita, ja toisten näkemysten kuunteleminen opettaa lasta asettumaan toisen asemaan (Turja 2007, 170). Yhdessä ideoiminen, suunnittelemisen ja päättäminen vahvistavatkin lapsen vuorovaikutus- ja päätöksentekotaitoja, ja onnistumisen ja osaamisen kokemukset kasvattavat lapsen itseluottamusta (Sinclair 2004, 115; Turja 2010, 26).

Lapsen itseluottamus ja yhteistyötaidot vahvistuvat myös silloin, kun lapsi pääsee irtottautumaan ohjattavan roolistaan ja kantamaan vastuuta vertaisohjaajana. Lapselle on suuri asia huomata olevansa aikuisen silmissä niin luotettava, että tämä voi luovuttaa palan valtaansa hänelle. Parhaimmillaan tämä rohkaisu ja opitut taidot kantavat lasta pitkälle tulevaisuuteen. (Autio 2015, 113, 116.)

Yhteisöllisyyden ja yhdessä onnistumisen kokemukset vahvistavat ryhmän myönteistä tunneilmapiiriä (Opetushallitus 2018, 39), jolloin jokaisella ryhmän jäsenellä on ryhmässä mukavampi ja turvallisempi olla. Vaikuttamismahdollisuudet auttavat lasta kokemaan toimintaympäristönsä omakseen, jolloin ryhmän toimintaan on helpompaa sitoutua (Gordon & Savolainen 2006, 216). Ideaalitilanteessa yhteisötason hyvinvointi näkyy koko yhteiskunnan tasolla sosiaalisena kestävyyttenä eli esimerkiksi hyväksyvänä suhtautumisena toisiin ihmisiin ja yhteiskunnan normeihin, haluna toimia yhteisen hyvän eteen ja luottamuksena yhteiskunnan oikeudenmukaisuuteen (Raivio & Karjalainen 2013, 12, 18–19).

2.3 Osallistumismahdollisuudet iltapäivätoiminnassa

Aloittelin iltapäivätoiminnan ohjaajan uraani elokuussa 2011, samoihin aikoihin, kun Opetushallitus julkaisi nykyiset Perusopetuksen aamu- ja iltapäivätoiminnan perusteet (Opetushallitus 2011). Aamu- ja iltapäivätoiminta oli kirjattu lakiin vasta vuonna 2003 (Perusopetuslaki 628/1998, 1136/2003), joten toiminnan lakisääteisyys oli tuolloin suhteellinen uutta. Kuluneiden kymmenen toimintakauden aikana niin vanhempien kuin yhteiskunnankin odotukset toiminnan laadusta tuntuvat kuitenkin jatkuvasti kasvaneen, ja vaadin itsekin toiminnalta nykyään enemmän kuin urani alussa.

Voikin sanoa, että työn vaativuus on kasvanut samaa tahtia ammattitaitoni vahvistumisen kanssa.

OPH:n perusteissa määritellään toiminnan lähtökohdat, tavoitteet ja sisällöt sekä miten toimintaa tulisi arvioida (Opetushallitus 2011, 4). Perusteiden mukaan toiminnan järjestäjien tulisi ottaa lapset mukaan sekä toiminnan suunnitteluun että sen toteuttamiseen (Opetushallitus 2011, 10). Opetushallituksen tuoreehkon raportin perusteella ei kuitenkaan ole itsestään selvää, että osallistumismahdollisuuksia pystyttäisiin aamu- ja iltapäivätoiminnassa tarjoamaan. Sen mukaan “lapset -- eivät myöskään ole juurikaan päässeet osallistumaan toiminnan suunnitteluun, vaikka ohjaajat ovat kokeneet osallisuuden tärkeäksi tavoitteeksi” (Holappa, Hyvönen, Junttila, Keskinen, Kola-Torvinen & Palve-Kaunisto 2018, 9). Syynä tähän saattaa olla resurssien niukkuus, sillä raportin mukaan suuri osa ohjaajista ja heidän esimiehistään toivoo parempia resursseja aamu- ja iltapäivätoiminnan tuottamiseen. Toisaalta opetushallituksen seurannoissa on havaittu, etteivät ohjaajat välttämättä tunne riittävästi toimintaan liittyviä ohjeistuksia. (mt., 9, 20.)

Vaikka OPH:n perusteista puhutaan harvoin myös omassa työyhteisössäni, ne ovat jatkuvasti läsnä arjessamme. Kunnan iltapäiväkerhojen toimintasuunnitelmat perustuvat yhdenmukaiseen taulukkoon, jonka kukin koulu täyttää omalla tavallaan. Taulukossa on huomioitu kaikki perusteiden listaamat iltapäivätoiminnan mahdolliset aihepiirit, joita ovat esimerkiksi eettinen kasvu, kädentaidot, mediataidot ja liikunta – sekä toiminnalle mukavasti vapauksia antava erilaiset tiedolliset ja taidolliset aihepiirit (Opetushallitus 2011, 13). Taulukko ei kuitenkaan huomioi perusteiden käsitteellisempiä näkökulmia, kuten tämän työn kannalta keskeisiä osallistumismahdollisuuksia.

Toimintasuunnitelman vieminen käytäntöön ei kuitenkaan ole aina yksinkertaista. Toiminnan valmisteluun on niukasti aikaa, sillä rajallinen ohjaajaresurssi on haluttu ohjata ensisijaisesti lasten henkilökohtaiseen kohtaamiseen. Jo itse toimintasuunnitelma täytetään usein kiireellä, ja suuri osa toiminnasta toteutetaan ns. lennosta. Myös lasten mahdollisuudet osallistua toiminnan suunnitteluun ja toteuttamiseen ovat olleet hajanaisia. Ajoittain olemme toki päässeet jopa ylimmälle osallistumisen portaalle: olemme tarttuneet arjen keskellä lasten spontaaneihin ideoihin, ja silloin tällöin olemme järjestäneet teemapäiviä, joissa esimerkiksi isoimmat kerholaiset ovat suun-

nitelleet ja toteuttaneet ohjelmaa esikoululaisille. Usein kuitenkin osallistumisen ensimmäisetkin portaat ovat jääneet saavuttamatta, kun jopa tietoisesti kerätyt toiveet ovat unohtuneet ja jääneet toteuttamatta. Lasten osallistumismahdollisuuksien edistämisestä onkin puuttunut niin systemaattisuus kuin pitkäjänteisyyskin.

Olen tehnyt koko iltapäivätoiminnan ohjaajan työurani harjoittelut mukaan lukien samassa työpaikassa, joten kokemukseni eivät ole yleistettävissä laajemmin iltapäivätoiminnan kentälle. Opetushallituksen parin vuoden takainen selvitys kuitenkin näyttää vahvistavan havaintoni: lasten mahdollisuudet osallistua toiminnan suunnitteluun ja toteuttamiseen eivät toteudu iltapäivätoiminnassa niin kuin niiden tulisi toteutua (Hollappa ym. 2018, 9). Tämän työn tarkoitus onkin kehittää helppokäyttöisiä välineitä lasten osallistumismahdollisuuksien systemaattiseen ja pitkäjänteiseen edistämiseen aina ylimmälle osallistumisen portaalle asti.

2.4 Osallistumisen mahdollistaminen ja sen edellytykset

Lasten kuulemista, osallistumista ja osallisuutta on jo pitkään pidetty yhteiskunnassamme tärkeänä. Lasten toimijuutta korostava moderni lapsuuskäsitys näkyy lapsiin liittyvissä sopimuksissa ja lasten kanssa tehtävää työtä koskevissa ohjausdokumenteissa aina YK:n lasten oikeuksien sopimuksesta alkaen. (Turja 2007, 168; Turja 2010, 24.) Suomessa lapsen oikeudet on jopa kirjattu perustuslakiin, mikä on maailman mitataavassa harvinaista (Heinonen & Kuikka 2013, 222). Lasten osallistuminen jää kuitenkin lainsäädännöstä, sopimuksista ja ohjeistuksista huolimatta usein pinnalliseksi (mt., 224–225). Tästä hyvä esimerkki on OPH:n perusteiden suhde iltapäivätoiminnan arkeen.

Kuten luvussa 2.2.1 totean, moni lasten kanssa työskentelevä saattaa kuvitella edistävänsä lasten osallistumismahdollisuuksia silloinkin, kun lasten kuuleminen jää todellisuudessa muodolliseksi. Aikuisen tulisikin tarkastella kriittisesti tottumuksiaan ja asenteitaan voidakseen tukea lasten osallistumista kaikilla osallistumisen portailla. Seuraaviin alalukuihin olen koonnut näkökulmia, joiden huomioiminen on oleellista aidon osallistumisen mahdollistamiseksi kaikilla osallistumisen portailla. Samat näkökulmat on tiivistetty alla olevaan kuvaan. Kutsun näitä näkökulmia jatkossa ”osallistumisen edellytyksiksi”. Mikäli osallistumisen edellytyksiä ei huomioida, lasten osallistuminen jää helposti muodolliseksi.

KUVA 2. Tärkeimmät osallistumisen edellytykset ovat vapaaehtoisuus, yhdenvertaisuus ja myönteinen tunnistaminen, joka voidaan jakaa edelleen lapsen maailman arvostamiseen, vallan jakamiseen, aitoon kuulemiseen, tiedon jakamiseen ja lapsen kielen huomioimiseen. Myönteiseen tunnistamiseen liittyy myös ennakkoluuloton, kiinnostunut ja arvostava suhtautuminen lapseen.

Liitteen 1 taulukkoon on koottu ”Ohjaajan muistilista” eli osallistumisen edellytyksiin liittyviä käytännön esimerkkejä ennen toimintaa, toiminnan aikana ja toiminnan jälkeen. Taulukossa huomioidaan myös lasten mahdollisuudet osallistua toiminnan arviointiin. Huomasin itse opinnäytetyön kokeiluvaiheen aikana, miten helposti palautteen pyytäminen unohtuu. Lapsille tulisi kuitenkin tarjota kaikissa toiminnan vaiheissa mahdollisuuksia palautteen antamiseen heille mielekkäällä ja ymmärrettävällä tavalla (Pelastakaa Lapset ry 2020d).

2.4.1 Myönteinen tunnistaminen

Osallistumisen kenties tärkein edellytys on myönteinen tunnistaminen. Pelastakaa lapset ry:n mukaan myönteisellä tunnistamisella tarkoitetaan aikuisen ennakkoluulotonta ja vilpittömän kiinnostunutta suhtautumista lapseen ja tämän ideoihin. Ennakko-olettamusten sijaan aikuinen pyrkii näkemään lapsen yksilönä ja ymmärtämään, miksi tämä toimii niin kuin toimii. Myönteinen tunnistaminen on myös lapsen omaehtoisen, aikuisista riippumattoman toiminnan arvostamista. (Pelastakaa lapset ry 2020a.) Pelastakaa lapset ry (2020b) tiivistää myönteisen tunnistamisen kauniisti: ”lapset saavat loistaa”.

Aikuisen on siis ymmärrettävä, että lapsi toimii ja hahmottaa maailman eri tavalla kuin hän (Karlsson 2010, 125), ja huomioitava lapselle tyypilliset tavat toimia. Aikuisen toiminta on tyypillisesti päämäärähakuista, mutta lapselle tyypillisiä toimintatapoja ovat

leikki, toiminnallisuus, kokeileminen, mielikuvitus, ihmettely ja itsensä ilmaiseminen sanattomasti (mt., 135). Mikäli aikuinen arvostaa vain omaa maailmaansa, hänen on helppo torjua lapsen halu osallistua. Siksi aikuisen ensimmäinen reaktio lasten aloitteisiin on usein kielteinen: ei se onnistu, ei kannata (Alanko 2010, 70) tai ei nyt sovi (Heinonen & Kuikka 2013, 225). Tällöin osallistumisen ensimmäinenkin porras on mahdotonta saavuttaa.

Aikuisen onkin oltava rohkea uskaltaakseen poiketa totutuista aikuisen maailmaan keskittyvistä toimintatavoista ja asenteista (Ukkonen 2013, 110), tunnustaa lapsen maailma ja nähdä lapset pystyvinä toimijoina (Karlsson 2010, 135), jotka voivat vaikuttaa ja ottaa vastuuta yhteisistä asioista (Ukkonen 2013, 110). Oman vallan luovuttaminen muille ei kuitenkaan ole helppoa välttämättä edes silloin, kun se tapahtuu rajatusti ja toisen parhaaksi. Vallan jakaminen ei kuitenkaan tarkoita vastuun siirtämistä lapsille, vaan aikuinen on aina viime kädessä vastuussa lapsista (Karlsson 2010, 135; Pelastakaa lapset ry 2020c).

Lapsen maailman arvostamisen lisäksi aikuisen tulisi myös arvostaa lasta itseään. Arvostava asenne näkyy esimerkiksi lapsen aitona kuuntelemisena. Aikuisen kannattaa varmistaa tarkentavilla kysymyksillä (Gordon & Savolainen 2006, 94), että on ymmärtänyt lapsen asian oikein (Heinonen & Kuikka 2013, 219, 222). Arvostus on myös tiedon jakamista. Kun lapsi tietää, mitä on tapahtumassa ja miksi näin tehdään, hän osaa valmistautua tilanteeseen ja tietää, miten hän voi tilanteessa vaikuttaa (Pelastakaa lapset ry 2020b). Lapsen tulee myös saada tietää, että hänellä on oikeus tulla kuulukuksi (Alanko 2010, 71) ja millaisin tavoin häntä kuullaan (Turja 2007, 171; Turja 2010, 31). Sama pätee myös palautteeseen: lapselle tulee kertoa, miksi hänen palautteestaan ollaan kiinnostuneita ja miten annettu palaute otetaan huomioon (Pelastakaa lapset ry 2020c).

Aikuisen tulee myös osoittaa lapselle, että tämän idea on kuultu, ja kertoa, kuinka se voidaan toteuttaa. Tässä on syytä olla tarkkana – on hyvin helppo huomaamattaankin napata lapselta idea ja toteuttaa se vähin äänin. (Akola 2007, 76–77.) Tiedonkulun kannalta on myös tärkeää, että aikuinen käyttää kieltä, jota lapsen on helppo ymmärtää (Pelastakaa lapset 2020e).

2.4.2 Vapaaehtoisuus ja yhdenvertaisuus

Aikuisen on myös tärkeä huomioida, että toiminta on vapaaehtoista ja yhdenvertaista. Vapaaehtoisuus tarkoittaa, että lapsille on tarjolla mahdollisuuksia osallistua, mutta heille on jätetty myös mahdollisuus olla osallistumatta (Alanko 2010, 58). Lapsella on myös oikeus poistua tilanteesta kesken toiminnan. Yhdenvertaisuus tarkoittaa, että jokainen saa osallistua tarjottuun toimintaan kykyjensä mukaan (Stenvall & Seppälä 2008, 38). Siksi etenkin nuoremmille tai muuten tukea tarvitseville lapsille on tärkeää tarjota eri tasoisia tapoja osallistua (Sinclair 2004, 112; Turja 2010, 29).

Kaikki lapset eivät lähde yhtä luontevasti osallistumaan tarjottuun toimintaan; esimerkiksi koulujen oppilaskuntatoimintaan osallistuvat usein tiettyntyyppiset aktiiviset lapset, joilla osallistumismahdollisuuksia on muutenkin paljon (Alanko 2010, 62). Osallistumisen taidot vaativat opettelua ja henkisiä valmiuksia (Ukkonen 2013, 106), jotka eivät ole kaikille luontaisia, joten esimerkiksi mielipiteenilmaisun, itsenäisen ajattelun ja aloitekyvyn tukeminen voi rohkaista lapsia osallistumaan herkemmin (Roos & Viitanen 2017, 32). Eriarvoistumisen välttämiseksi toiminnan suunnittelussa tulisikin huomioida jokaisen lapsen tarpeet ja vahvuudet (Pelastakaa lapset ry 2020f), ja aikuisen tulisi huomioida erityisesti lapset, joiden kynnyks osallistua on korkea. Joidenkin lasten osallistumisen tukeminen voi käydä parhaiten arkipäiväisten keskustelujen lomassa, etenkin silloin, kun aikuinen pystyy näkemään lapsen aitona keskustelukumppanina (Roos & Viitanen 2017, 33).

3 TOIMENPITEET

3.1 Työn tavoite ja tutkimuskysymykset

Osallistumismahdollisuudet ovat siis tärkeitä esimerkiksi itseluottamuksen, itsetunte-
muksen ja vuorovaikutustaitojen kehittymisen myötä lapsen yksilölliselle hyvinvoin-
nille, mikä parhaimmillaan lisää hyvinvointia koko yhteiskunnan tasolla. OPH:n pe-
rusteiden mukaan lasten tulisi saada osallistua toiminnan suunnitteluun ja toteutta-
miseen, mutta tavoitteen toteutumisessa on puutteita. Tämä on opinnäytetyöni kes-
keinen ongelma.

Ongelmasta seuraa luonnollisesti kysymys, miten lasten osallistumista toiminnan
suunnitteluun ja toteuttamiseen voitaisiin tukea. Opinnäytetyöni ratkaisu tähän kysy-
mykseen on ohjaajille suunniteltu valmis toimintamateriaali. Työn tavoitteena onkin
koota lasten osallistumismahdollisuuksia edistävä opas, jota iltapäivätoiminnan oh-
jaajien lisäksi myös muut lasten kanssa työskentelevät voivat hyödyntää.

Jotta opas palvelisi tehtäväänsä, opinnäytetyöni keskeisenä tarkastelukohteena ovat
siihen valikoituvat toimintamuodot. Työ tarkastelee toimintamuotoja edellä määritel-
tyjen osallistumisen edellytysten toteutumisen näkökulmasta ja huomioi myös osallis-
tumisen portaat ja osallistumismahdollisuudet toiminnan eri vaiheissa. Tärkeä tarkas-
telunäkökulma on myös toimintamuotojen toimivuus. Aidosti toimiva toimintamuoto
ei vain tarjoa mahdollisuutta osallistumiseen vaan toimii myös käytännön tasolla.
Opinnäytetyöni näkökulmasta toimintamuoto onkin toimiva, jos se on

- 1) kiinnostava: lapset haluavat lähteä kokeilemaan toimintaa.
- 2) mielekäs: lapset viihtyvät toiminnan parissa.
- 3) tuloksellinen: toiminta tuottaa lasten aloitteesta jotakin uutta ryhmän
arkeen.
- 4) helppo: toiminta voidaan toteuttaa suunnittelu- ja valmistelumahdolli-
suuksien rajallisuudesta huolimatta.

Toimintamuotoja tarkasteltiin käytännössä työpaikallani Nuolialan koulun iltapäivä-
toiminnassa loka-tammikuussa 2020–21. Oma kerhoryhmäni oli luonnollinen valinta
kokeiluympäristöksi, syntyihän opinnäytetyön idea alun perin omassa työssäni havait-
semistani kehittämistarpeista. Toimintakokeilut kytkeytyivät saumattomasti ryhmäni
arkeen. Koska olen lasten oma ohjaaja, heillä ei ollut tarvetta miellyttää vierasta ai-
kuista, ja vaikka tiedotin vanhempia toimintakokeiluista, en korostanut lapsille, että

kyse on uudentyyppisen toiminnan kokeilusta. Siksi lapset reagoivat ja osallistuivat toimintaan – tai jättivät osallistumatta siihen – täysin omina itsenään. Sainkin toteuttaa kokeilut autenttisisessa ympäristössä.

Riskinä oman työn havainnoimisessa on luonnollisesti objektiivisuuden hämärtyminen. Siksi halusin löytää systemaattisen lähestymistavan, jota voisin soveltaa kaikissa oppaan kokoamisen vaiheissa. Lähestymistavaksi valikoituikin palvelumuotoilu, jota sovellan työssäni niiltä osin, kuin oppaan muotoilun kannalta on tarpeen. Varsinaisesta palvelumuotoilusta ei opinnäytetyössä siis ole kyse.

3.2 Lähestymistapana palvelumuotoilu

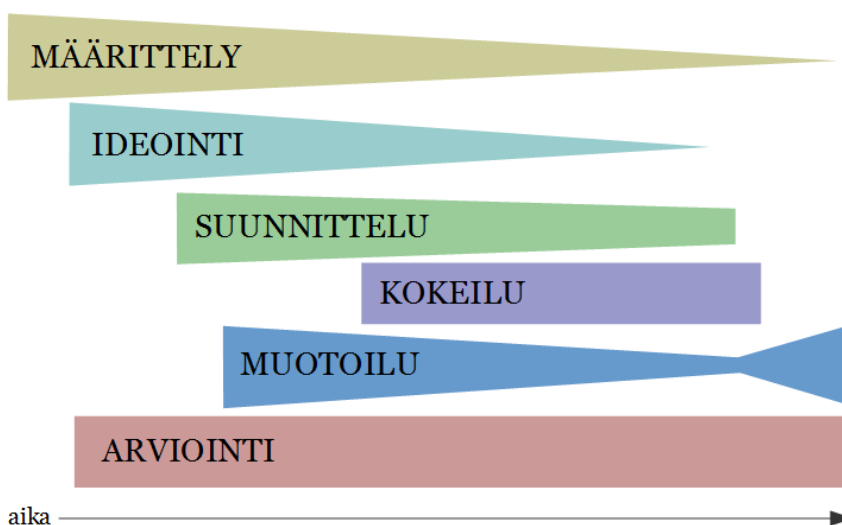
Oppaan kokoamisessa ja toimintamuotojen arvioinnissa hyödynnän siis soveltuvien osien palvelumuotoilun periaatteita. Palvelumuotoilu on 1990-luvun alussa syntynyt toimintamalli, jota käytetään niin olemassa olevien palvelujen kuin täysin uusien toimintamahdollisuuksien kehittämisessä. Palvelumuotoilu käyttää muotoilun periaatteita, kuten ideoiden visualisoinnista, asiakkaan tarpeiden huomioimista ja luovan ja analyyttisen toiminnan yhdistämistä. (Tuulaniemi 2011, 9, 14, 31–32, 50.)

Tässä työssä käytän palvelumuotoilun sanastosta käsitteitä palvelupolku, palvelutuokio, asiakasymmärrys ja skenaario. Palvelumuotoilu tarkastelee kehitettävää palvelua polkuna, joka voidaan purkaa osiin palvelutuokioiksi ja koota jälleen kokonaisuudeksi (mt., 30, 38). Asiakasymmärryksellä tarkoitetaan asiakkaan tarpeiden kartoittamista ja skenaariolla tulevaisuuden kuvaamista visuaalisesti tai tekstillä (mt., 56, 88). Sovellan lisäksi palvelumuotoilun prosessia kehittämisprosessini rakentamisessa.

4 TYÖN VAIHEET

4.1 Yleiskuvaus

Kehittämisosessissani oli kuusi vaihetta. Prosessi ei ollut lineaarinen, vaan vaiheet kulkivat aikajanalla rinnakkain. Parhaimmillaan kaikki vaiheet olivat käynnissä samanaikaisesti, ja käynnissä olevasta vaiheesta toiseen oli mahdollista siirtyä milloin tahansa. Oheisessa kuvassa vaiheet on kuvattu erilaisilla kuvioilla. Kunkin vaiheen paksuus kuvaa suuntaa antavasti sen merkittävyyttä aikajanalla.

KUVA 3. Kehittämisosessissa oli kuusi vaihetta, jotka parhaimmillaan olivat käynnissä kaikki yhtä aikaa. Määrittely- ja arviointivaiheet olivat prosessin pisimmät vaiheet, ja kokeiluvaihe oli vaiheista lyhyin. Määrittely- ja ideointivaiheiden merkitys oli suurin prosessin alkupuolella.

Prosessi olikin jatkuvaa vaiheiden vuoropuhelua. Työskentely alkoi määrittely- ja ideointivaiheilla, mutta myös arviointi oli läsnä aina ensimmäisten ideoiden tuottamisesta toimintakokeilujen suunnitteluun ja toteuttamiseen ja oppaan muotoiluun asti. Kokeiluvaihe erottui prosessista suhteellisen lyhyenä jaksone, jolla oli selkeä alku ja loppu. Muotoiluvaiheen ensin kapeneva ja jälleen levenevä muoto kuvaa vaiheen merkittävyyttä jo ennen kokeiluvaiheen aloittamista, sillä kokeiluvaihe toteutettiin jo varsin pitkälle muotoillun oppaan avulla.

Kehittämisosessini muistuttaa perinteistä palvelumuotoilun prosessia. Perinteiseen palvelumuotoiluprosessiin kuuluu kuitenkin itsenäinen tutkimuksellinen vaihe, joka sisältyy oman prosessini määrittelyvaiheeseen. Toisaalta olen jakanut alkuperäisen

prosessin laajan suunnitteluvaiheen erillisiksi ideointi-, suunnittelu- ja muotoiluvaiheiksi, ja kokeiluvaiheeni vastaa perinteisen palvelumuotoiluprosessin palvelutuotantovaihetta. (Tuulaniemi 2011, 56.)

4.2 Määrittelyvaihe

Kehittämisprosessi alkoi tammikuussa 2020 palvelumuotoilun käsitteistön mukaan asiakasymmärryksen määrittelyllä (Tuulaniemi 2011, 56) eli tutustumisella lähdekirjallisuuteen etenkin osallistumismahdollisuuksien hyvinvointivaikutusten näkökulmasta. Vaikka määrittelyvaiheen merkitys oli suurin aivan prosessin alussa, täydensin tietoperustaa prosessin loppupuolelle asti esimerkiksi vertaisohjaamiseen liittyen.

Määrittelyvaihe auttoi minua toisaalta perustelemaan työni tarvetta ja merkitystä. Toisaalta sain kerättyä materiaalia, jonka avulla pystyin myöhemmin arvioimaan toimintamenetelmien käyttökelpoisuutta. Niin osallistumisen edellytykset ja portaat kuin toimivuuden kriteerit seurasivatkin mukana kaikissa prosessin vaiheissa. Määrittelyvaihe kytkeytyi tiiviisti myös ideointivaiheeseen, sillä lähdekirjallisuudessa tuli vastaan paljon inspiroivia toimintaideoita.

4.3 Ideointivaihe

Ideointivaiheen tarkoituksena oli kerätä mahdollisimman paljon ideoita oppaan koostamista varten. Tarkoitukseni oli pysähtyä säännöllisesti ideoimaan, ja aluksi pyrin systemaattiseen ideointiin esimerkiksi miellekarttojen avulla. Kun maailmanlaajuinen koronaviruspandemia siirsi keväälle 2020 suunnittelemani kokeiluvaihetta seuraavaan syksyyn, myös ideoinnin tahti hidastui. Tämä osoittautui hedelmälliseksi. Kesän aikana kirkastuikin ajatus mahdollisimman yksinkertaisesta, suoraviivaisesta ja helppokäyttöisestä oppaasta. Ymmärsin, etten tarvitse suurta määrää toimintaideoita ja että jo olemassa olevat ideat riittävät – jos ne vain osoittautuvat toimiviksi.

Ideat syntyivät työn ohessa ja vapaa-ajalla, tietoisesti ja tiedostamatta. Hyödynsin toisaalta vanhoja tuttuja ideoita, joista osa oli peräisin hyvinkin kaukaa lapsuudestani. Toisaalta olin avoin myös uusille ajatuksille. Uusia ideoita tulikin vastaan kirjallisuudessa, ja hain uusia ajatuksia tietoisesti myös benchmarkkauksen avulla.

Benchmarkkauksen tavoitteena on kehittää omaa toimintaa oppimalla toisilta. Benchmarkkaus ei tarkoita käytäntöjen suoraa kopiointia, vaan tarkoitus on soveltaa toisilta opittuja käytäntöjä omaan toimintaan. Benchmarkkaaminen ei myöskään ole

satunnaista tutustumista kohdeorganisaatioon, vaan tutustumisella on tarkasti määritellyt tavoitteet. (Vuorinen 2013, 158–159, 161.)

Benchmarkkasin ideointivaiheen alussa maaliskuussa 2020 Pelastakaa lapset ry:n osallisuutta edistävää toimintaa yhdistyksen Lapsilta opittua -verkkosivuston kautta. Sivustolle on kerätty kattava tietopaketti sekä toteutetusta toiminnasta että toiminnan taustalla vaikuttavasta ajattelusta. Pienimuotoisen benchmarkkauksen tavoitteena oli ideoinnin laajentaminen oman kokemuspiirini ulkopuolelle. Kysyin benchmarkkatesani neljä kysymystä:

- 1) Miten lasten osallistumista edistetään?
- 2) Mitä tekee käytännöistä toimivia?
- 3) Mitä toimintaa järjestettäessä tulisi huomioida?
- 4) Millaisia hyviä käytäntöjä voisin toiminnasta soveltaa?

Benchmarkkaukselle asettamani tavoitteet täyttyivät. Vaikka tavoitteeni oli ensi sijassa ajatteluni avartaminen ideointivaiheessa, benchmarkkaus täsmensi myös asiakasymmärrystäni erityisesti osallistumisen edellytyksistä. Benchmarkkauksen jälkeen ymmärsin paremmin, mihin oppaallani haluan pyrkiä ja miten siihen voin päästä:

Lopulta kyse on siitä, millaista sisältöä lapset toivovat iltapäivätoimintaan. He eivät välttämättä osaa kertoa toiveistaan suoraan kysyttäessä eivätkä ehkä itsekään edes tiedä, mitä kaipaavat. Siksi tarvitaan menetelmiä, joiden avulla lasten ajattelua voidaan herätellä ja heidän ajatuksiaan voidaan sanoittaa. Tavoitteena täytyy olla ilmapiiri, jossa lapset uskaltavat tuoda ideoitaan julki myös spontaanisti ja jossa näihin spontaaneihin aloitteisiin reagoidaan. Leikillisuus, tarinallisuus ja toiminnallisuus ovat avainasemassa. (Opinnäytetyöpäiväkirja 11.3.2020.)

Varsinaisen ideointivaiheen päätteeksi koossa oli kuusi toimintamuotoa, joista kolme liittyi lasten kuulemiseen, kaksi vertaisohjaajuuteen ja yksi yhteisistä asioista huolehtimiseen. Ideointi kuitenkin jatkui vielä pitkään muiden vaiheiden rinnalla. Ymmärsinkin hyvin konkreettisesti prosessin aikana, ettei ideointi ole vain uusien toimintaidoitten keksimistä, vaan myös käytännön toteutukseen liittyä koko prosessin ajan paljon kysymyksiä, jotka pitää ideoimalla ratkaista.

4.4 Suunnitteluvaihe

Suunnitteluvaiheen tarkoituksena oli kokeilujen suunnitleminen. Vaihe alkoi syyskuussa 2020, kun olin päättänyt, millaisten toimintamuotojen toimivuutta lähtisin kokeilemaan. Noihin aikoihin totesin, että kokeiluvaihe kannattaa toteuttaa mahdollisimman valmiin oppaan avulla. Suunnittelu- ja muotoiluvaiheiden välille muodostuikin tiivis yhteys. Viriketarinoita ja toimintaohjeita kirjoittaessani minun oli käytävä mielessäni hyvin tarkasti läpi, mitä ajattelin kokeilun aikana tapahtuvan. Palvelumuotoilun kielellä oppaan kokeiluvaiheen muotoilu olikin skenaarioiden kirjoittamista.

Oppaan alustavan muotoilun lisäksi täytin suunnitteluvaiheessa lomakkeen (liite 2) jokaisesta kokeiluun tulevasta toimintamuodosta. Koska käytin samaa lomaketta myös kokeiluvaiheessa, lomake on jaettu pystysuunnassa suunnittelu- ja kokeiluvaiheisiin. Vaakasuunnassa lomake on puolestaan jaettu palvelutuokioittain. Jokainen toimintamuoto muodostuu samantyyppisestä palvelupolusta, jonka osia ovat tarinatuokio, suunnittelutuokio, toteuttamistuokio, jälkipuinti ja valmistelutuokio. Kaikki tuokiot eivät tosin toteudu kaikkien toimintamuotojen kohdalla.

Tarinatuokiossa luetaan viriketarina, joka kertoo lapsille, mitä on tulossa, ja herättelee lasten mielenkiintoa toimintaa kohtaan. Kutakin toimintamuotoa vastaavat viriketarinat on kirjoitettu juuri tätä opasta varten. Suunnittelutuokiossa lapset suunnittelevat toimintaa yhdessä aikuisten kanssa. Toteuttamistuokiossa toteutetaan suunniteltu toiminta, ja jälkipuinnissa lapsille annetaan mahdollisuus antaa palautetta toiminnasta ja kerrotaan toiminnan mahdollista tuloksista. Valmistelutuokio vaihtoi paikkaa kesken opinnäytetyöprosessin ja koko tuokion sisältö muuttui. Alun perin tarkoituksena oli, että lapset olisivat sen aikana valmistelleet toimintaa aikuisen tuella. Suunnitteluvaiheessa huomasin kuitenkin, että jokaiseen toimintamuotoon liittyy jotakin, jota aikuisen on valmisteltava ennen viriketarinaa. Siirsin siksi valmistelutuokion aivan palvelupolun alkuun, ja laajensin suunnittelutuokiota sisältämään niin suunnittelut kuin valmistelutkin yhdessä lasten kanssa.

Suunnitteluvaihe jatkui lähes kokeiluvaiheen loppuun asti. Suunnittelin jokaisen toimintamuodon erikseen tuokio tuokiolta. Kävin läpi kokeiluoppaan skenaariot ja kirjoitin muutamalla lauseella ylös, mitä tuokion aikana tapahtuu. Arvioin, kuinka kauan tuokion toteuttaminen kestää, ja kirjasin lomakkeeseen tärkeimmän olettamuksen, jonka paikkansa pitävyyden halusin selvittää.

4.5 Kokeiluvaihe

Kokeilut toteutettiin loka-tammikuussa 2020–2021 työpaikallani Nuolialan koulun iltapäivätoiminnassa. Kokeiluryhmässä oli 30 ensimmäisen luokan oppilasta. Tutkimusluvasta sovittiin Pirkkalan kunnan kanssa, ja tiedotin vanhempia tulossa olevista kokeiluista. Tarinatuokiot pidettiin ryhmän yhteisellä ”hiirihetkellä”. Vaikka iltapäivätoiminta on lähtökohtaisesti lapsille vapaaehtoista, olemme halunneet pitää päivittäin pienen yhteisen hetken, jossa voimme tiedottaa lapsia tulevasta toiminnasta, levätä ja leikkiä ryhmäyttäviä leikkejä. Tarinatuokiot ja jälkipuinti sopivat hyvin hiirihetkien ohjelmaan. Suunnittelu- ja toteuttamistuokiot nivoin sen sijaan pääasiassa vapaan toiminnan oheen.

Ennen kokeilujen aloittamista ja sen jälkeen kerran kuukaudessa täytettiin osallistumistaulukko (liite 3), jonka tarkoituksena oli seurata kokeilujen vaikutuksia ryhmässä tarjottujen osallistumismahdollisuuksien laajuuteen. Kokeiluja havainnoidessani täytin samaa lomaketta kuin suunnitteluvaiheessa (liite 2). Lomakkeen kokeiluosuus oli rakennettu erityisesti toimivuuden kriteerien näkökulmasta:

- 1) Kiinnostavuus: Kuinka iso osa ryhmästä osallistuu toimintaan?
- 2) Mielekkyys: Millaista palautetta lapset antavat? Kuinka iso osa ryhmästä osallistuu kaikkiin toiminnan vaiheisiin?
- 3) Tuloksellisuus: Syntyykö ryhmän arkeen uutta toimintaa lasten aloitteesta?
- 4) Helppous: Kuinka paljon valmisteluun ja purkuun kuluu aikaa? Paljonko lapset vaativat ohjausta? Millaisia haasteita eteen tulee?

Lisäksi merkitsin lomakkeeseen, toteutuivatko skenaariot ja olettamukset niin kuin olin ajatellut, ja kirjasin muistiin muut yksittäiset havainnot. Viriketarinan muutokset merkitsin suoraan tarinaan. Vaikka kokeiluvaihe oli kestoltaan prosessin lyhyin vaihe, se oli kokonaisuuden kannalta hyvin merkityksellinen. Vaihe osoitti, että toimintamuodot todella toimivat ja että niiden toteuttaminen onnistuu parhaiten silloin, kun kunkin vaiheen toteuttamisajankohta on sovittu etukäteen. Vaiheen aikana selvisi myös, miten paljon yksittäiset tuokiot vaativat aikaa. Koska kokeiluvaihe oli suhteellisen lyhyt, toimintamuotojen kokeilut menivät osin päällekkäin, sillä jokainen toimintamuoto toi tekemistä moneksi viikoksi ryhmän arkeen. Ryhmässä olikin käynnissä useita samanaikaisia projekteja. Tosiasiassa yksi toimintamuoto kannattaa kuitenkin

saattaa rauhassa loppuun ennen seuraavan aloittamista, jolloin niin lasten kuin aikuis-
tenkin huomio pysyy kulloinkin käynnissä olevassa projektissa.

4.6 Muotoilu- ja arviointivaiheet

Muotoiluvaihe toteutui kahdessa osassa kokeiluvaiheen molemmin puolin, sillä suunnitteluvaiheen alkaessa ymmärsin, että muotoilun on liityttävä kiinteästi jo suunnitteluun. Moni oppaaseen liittyvä kysymys oli tuolloin vielä avoin, joten muotoilu tuki myös ideointia. Erityisesti viriketarinoiden kirjoittaminen herätti käytännön kysymyksiä, jotka oli kirjoitettaessa ratkaistava. Esimerkiksi idea lasten toiveiden konkretisoinnista kalastusjulisteen avulla syntyi oppaan kokeiluversion kirjoittamisen aikana.

Muotoiluvaiheeseen liittyi myös oppaan visuaalinen jäsentely ja kuvitus. Vaikka pyrin aloittamaan kuvittamista jo hyvissä ajoin, en ehtinyt tehdä riittävästi kuvia kokeiluvaihetta varten. Tämä oli kuitenkin hyödyllistä, sillä lapset huomasivat ja huomauttivat heti, mikäli viriketarinassa ei ollut kuvaa, mikä osoitti, miten suuri merkitys kuvituksella lapsille on.

Arviointi oli läsnä tasaisen tärkeänä lähes koko prosessin ajan ensimmäisten ideoiden syntymisestä oppaan lopullisen version muotoilemiseen. Arviointia tuki osallistumisen edellytysten ja portaiden sekä toimivuuden kriteerien hahmottuminen jo prosessin varhaisissa vaiheissa. Ideointivaiheessa arviointi oli ideoiden kriittistä tarkastelua, jaloitusta ja karsimista. Hieman konkreettisemmaksi arviointi kävi suunnittelu- ja muotoiluvaiheessa. Toimintamuotoja tuli väistämättä arvioitua ja hiottua, kun niitä kirjoitti auki. Teinkin tässä vaiheessa oppaaseen pieniä ja isompiakin muutoksia. Pienet muutokset liittyivät esimerkiksi oppaan yleisilmeeseen, toteuttamisohjeiden ymmärrettävyyteen ja luettavuuteen sekä viriketarinoiden yksityiskohtiin. Isompi muutos oli taas lasten kiinnostuksenkohteiden ja toiveiden keräämisen yhdistäminen saman otsikon alle, mikä oli selkeämpi ratkaisu kuin alkuperäinen ajatukseni antaa niiden kartoittamisesta erilliset ohjeet. Konkreettisinta arviointi oli kuitenkin kokeiluvaiheessa. Vaikka olinkin pyöritellyt toimintamuotoja jo pitkään mielessäni ja pyrkinyt näkemään ne mahdollisimman realistisesti, vasta kokeiluvaiheessa pääsin näkemään ne käytännössä.

5 TULOKSET – ORAVALAAKSO

5.1 Oppaan sisältö

Edellä kuvattujen kuuden vaiheen tuloksena ja opinnäytetyön tuotoksena syntyi opas “Oravalaakso” (liite 4). Opas on suunniteltu ensisijaisesti 6–9 -vuotiaita lapsia ajatellen. Oppaassa on seitsemän toimintamuotoa. Niistä kuusi rakentuu kolmen osallistumisen tavan – kuulluksi tulemisen, vertaisohjaajuuden ja yhteisistä asioista huolehtimisen – ympärille. Lisäksi oppaaseen on otettu mukaan kokeiluvaiheen aikana lasten spontaanista aloitteesta syntyneet lasten omat esitykset.

Jokaiseen toimintamuotoon liittyy viriketarina, taustatietoja sekä palvelupolkua seurailevat toteuttamisohjeet. Oppaan alussa on tämän raportin alkuluvuista tiivistetty tietopaketti osallistumisen merkityksestä. Oppaan lopusta löytyy kalenteri toiminnan aikataulutuksen tueksi ja ohjaajan muistilista eli osallistumisen edellytyksiin liittyviä käytännön esimerkkejä tämän raportin liitteestä 1. Oppaan kokoamisessa on huomioitu niin osallistumisen portaat ja edellytykset kuin toimivuuden kriteerit ja osallistumismahdollisuudet toiminnan eri vaiheissa. Seuraava taulukko tarkastelee toimintamuotoja osallistumisen portaiden ja toiminnan vaiheiden näkökulmasta.

	Kalaviikko	Sadutus	Minä olen puu	Lasten kokoukset	Salapoliisiseikkailut	Ääniarvoitukset	Omat esitykset
Osallistumisen portaat	1	1	1	3-4	3	3	4
Ideointi	●	●	●	●	●	●	●
Suunnittelu				●	●	●	●
Päätöksenteko				●	●	●	●
Toteuttaminen				●	●	●	●
Arviointi				●			

KUVA 4. Taulukko kuvaa toimintamuotoja osallistumisen portaiden ja toiminnan vaiheiden näkökulmasta. Kuulluksi tulemistä tukevat toimintamuodot ovat portaalla 1, ja lapset pääsevät osallistumaan toiminnan ideointiin. Muut toimintamuodot sijoittuvat portaille 3 ja 4, ja niissä toiminnan vaiheista toteutuvat ideointi, suunnittelu, päätöksenteko ja toiminnan toteuttaminen.

Kuulluksi tulemista tukevat toimintamuodot kalavihko, sadutus ja minä olen puu sijoittuvat osallistumisen portaalle 1, ja lapset pääsevät osallistumaan toiminnan vaiheista vain ideoimiseen. Vertaisohjaajuutta tukevat salapoliisiseikkailut ja ääniarvotukset sijoittuvat portaalle 3, ja vaikka lapset pääsevät osallistumaan arviointia lukuun ottamatta kaikkiin toiminnan vaiheisiin, toiminta on tarkkaan rajattua. Yhteisistä asioista huolehtimisen mahdollistavat lasten kokoukset sijoittuvat portaalle 3 silloin, kun aikuiset osoittavat lapsille kokouksessa ratkaistavan pulman, ja portaalle 4, kun pulma on lasten itsensä keksimä. Pulmia keksiessään lapset pääsevät myös arvioimaan toimintaa. Lasten omat esitykset sijoittuvat portaalle 4, ja lapset pääsevät osallistumaan arviointia lukuun ottamatta kaikkiin vaiheisiin.

5.1.1 Kuulluksi tulemisen tukeminen

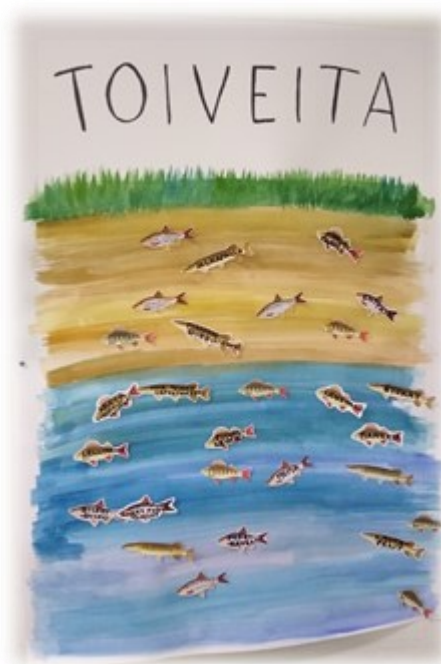
Oppaassa on kolme tapaa lasten kuulemiseen eli heidän kiinnostuksenkohteidensa ja toiveidensa kartoittamiseen. Ne kaikki sijoittuvat osallistumisen portaalle 1, sillä vaikka lasten mielipiteet huomioidaan päätöksenteossa, toiminta syntyy aikuisten aloitteesta, ja aikuiset päättävät, miten toiveet ja kiinnostukset huomioidaan. Lapsilla on mahdollisuus osallistua toiminnan vaiheista vain ideoimiseen.

Tällaisetkin osallistumismahdollisuudet ovat kuitenkin tärkeitä, etenkin muiden toimintamuotojen rinnalla. Kuten luvussa 2.2.2 todetaan, jo kuulluksi tulemisen hyvinvointivaikutukset ovat lapselle valtavan suuria hyväksytyksi tulemisen kokemuksen (Roos & Viitanen 2017, 30) ja itsetuntemuksen vahvistumisen vuoksi (Sinclair 2004, 115; Turja 2010, 26). Omien ajatusten siirtyminen osaksi ryhmän arkea voi tuottaa lapselle suurta iloa.

Toiveiden ja kiinnostusten keräämisestä puhutaan oppaassa kalastuksena. Kalavihko on väline lapsen toiveiden ja kiinnostuksenkohteiden johdonmukaiseen keräämiseen. Jokaisella lapsella on vihkossa oma aukeama, johon hän saa piirtää, kirjoittaa, leikata ja liimata tai sanella ajatuksiaan. Osa toimintamudoista vaatii lapsilta osallistumisen taitoja (Ukkonen 2013, 106), joten juuri toivevihko saattaa olla joillekin lapsille paras tapa osallistua ja vaikuttaa.

Lapsilta kerätyt toiveet kootaan kalastusjulisteeseen, jottei niiden toteuttaminen unohtuisi. Idea kalastusjulisteeestä syntyi oppaan muotoilun yhteydessä. Ensin toiveet

kiinnitetään kaloiksi veteen, mutta sitä mukaa kun ne toteutuvat, ne kalastetaan vedestä rannalle. Samalla lapset voivat seurata toiveiden toteutumista. On hyvä käydä yhdessä ryhmän kanssa säännöllisesti läpi, millaiset toiveet ovat jo toteutuneet ja mitkä ovat vielä toteutumatta. Olen ennenkin pyrkinyt keräämään lasten toiveita ryhmän yhteiseen vihkoon, mutta ideat kalastusteemasta, jokaiselle lapselle valmiiksi nimetystä aukeamasta ja toiveiden käytäntöön viemisen johdonmukaisuudesta syntyivät tämän prosessin ideointivaiheessa. Alla olevassa kuvassa on kokeiluvaiheessa toteutettu kalastusjuliste.

KUVA 5. Kokeiluvaiheessa toteutettu kalastusjuliste. Siniselle alueelle eli veteen on kerätty lasten kalavihkoon kertomia ja minä olen puu -leikin avulla keksimiä toimintaimpeiteita. Toteutuneet toiveet on nostettu rannalle.

Olen huomannut, että lapset esittävät kysyttäessä usein tietyn tyyppisiä toiveita. Lähes aina toivotaan lelu- tai puhelinpäivää, elokuvaa tai herkkuja. Lapsilla tuntuukin olevan tietty ennakkokäsitys siitä, millainen toiveen tulee olla. Siksi halusin saada oppaaseen toimintamuotoja, joiden avulla lapset voisivat keksiä toiveita, joita eivät itsekään välttämättä tiedosta.

Benchmarkatessani Lapsilta opittua -sivustoa tutustuin lasten ajatusten kartoittamiseen kuvakollaasien tai näytelmien avulla (Pelastakaa Lapset ry 2020g, 2020i). Kun mietin, millaisilla muilla toiminnallisilla tavoilla lasten ajatuksia voitaisiin kartoittaa, mieleeni tulivat nopeasti sadutus ja iltapäiväkerhossamme suosittu leikki minä olen

puu. Sijoitin ne oppaaseen yhden otsikon alle, sillä molemmissa on kyse lasten ideoiden ja toiveiden keräämisestä luovan toiminnan avulla. Molempien aihe kannattaa valita sen mukaan, millaisesta asiasta kulloinkin halutaan saada tietoa. Mahdollisia aiheita ovat esimerkiksi mukava kerhopäivä, kiva retki tai hauskat juhlat.

Minä olen puu -leikissä tehdään ryhmän kanssa yhteinen patsas annetusta aiheesta. Leikkijät siirtyvät yksi kerrallaan osaksi patsasta ja kertovat samalla, mitä esittävät. Kun leikin avulla kerätään ideoita, aikuinen kirjoittaa ylös, mitä lapset kertovat esittävänsä. Lista käydään läpi leikin loputtua, ja yhdessä pohditaan, miten kirjatut asiat voisivat näkyä ryhmän arjessa.

Sadutus on suomalainen 1980-luvulla syntynyt keksintö, jonka avulla saadaan tietoa sadutettavasta, tuetaan tämän hyvinvointia ja annetaan tälle mahdollisuus kokea oivalluksia itsestään ja ympäröivästä maailmasta (Karlsson 2020). Olen käyttänyt sadutusta viime vuosina jonkin verran lähinnä yksilöllisen huomion antamiseksi lapsille. Tavallisesti sadutus alkaa avoimella kehotuksella ”Kerro minulle satu” (mt.). Kalastusmenetelmänä sadutuksen alkukehotus voi kuitenkin olla täsmällisempi, esimerkiksi ”Kerro minulle satu kivasta retkestä”. Sadutuksen lopuksi muistellaan lasten kanssa, millaisia ideoita sadun aikana keksittiin ja mitä niistä lapset haluaisivat toteuttaa oikeastikin. Käyttökelpoiset ideat siirretään aikuisen johdolla kalastusjulisteeseen.

5.1.2 Yhteisistä asioista huolehtimisen mahdollistaminen

Yhteisistä asioista huolehtiminen opettaa lapsille vuorovaikutustaitoja (Sinclair 2004, 115; Turja 2010, 26) ja vastuunkantamista (Opetushallitus 2018, 30). Lasten kokouksissa lapset voivat vaikuttaa yhdessä kerhon arkeen liittyviin kysymyksiin. Vaikka kysymyksiä nimitetään pulmiksi, ne eivät välttämättä ole varsinaisia ongelmia. Ne ovat kuitenkin asioita, joiden ratkaiseminen vaatisi aikuiseltakin suunnittelua ja valintojen tekemistä.

Lasten kokouksissa lapset pääsevät osallistumaan toiminnan ideoimiseen, suunnitteluun, päätöksentekoon ja toteuttamiseen. Lasten kokoukset, joissa aikuiset antavat pulmat valmiina lapsille, sijoittuvat osallistumisen portaalle 3. Aikuisten antamia pulmia voivat olla esimerkiksi toimintaympäristön viihtyisyyden parantaminen tai näyttelyn, tapahtuman tai teemapäivän järjestäminen. Aiheena voi olla myös osallistuva

budjetointi eli pienestä ryhmän budjetin osasta päättäminen. Myöhemmin, kun kokoukset ovat jo lapsille tuttuja, he voivat keksiä pulmia myös itse. Tällöin saavutetaan osallistumisen porras 4. Omien pulmien keksiminen edellyttää myös toiminnan arviointia.

Idea lasten kokouksista syntyi vaiheittain ideointivaiheessa hahmoteltujen vastuuprojektien ja suunnittelutiimien sulautuessa toisiinsa. Myös kirjallisuudessa viitattiin lasten kokouksiin, joskaan ei juuri tässä muodossa. Ajatus kokouksen kulun ennakoimista auttavasta visuaalisesta rungosta syntyi puolestaan Lapsilta opittua -sivuston benchmarkkaamisen myötä (Pelastakaa Lapset ry 2020e, 2020h). Rungossa on kolme osaa: Ensin esitellään ratkaisua kaipaava pulma. Pulmaan mietitään mahdollisia ratkaisuja, ja valitaan niistä yhdessä yksi tai useampi. Lopuksi sovitaan ratkaisun toteuttamisesta. Lisäksi lapset saavat itse kirjoittaa nimensä runkoon. Alla on kuvattu kokeilujakson lasten kokousten rungot, joissa ideoitiin kerhotilojen koristelua.

KUVA 6. Kokeilujakson lasten kokouksissa ideoitiin kerhotilojen koristelua. Elettiin marraskuun loppua, joten monet ideat liittyivät talveen ja lähestyvään joulukuun. Kokousten rungot kiinnitettiin seinälle ja syntyneet ideat koottiin erilliselle listalle, ja niitä toteutettiin vähitellen ryhmän arjessa.

5.1.3 Vertaisohjaajuuden mahdollistaminen

Kaksi oppaan toimintamudoista tukee vertaisohjaajuutta. Vertaisohjaajina toimissaan lapset pääsevät osallistumaan niin toiminnan ideointiin, suunnitteluun, päätöksentekoon kuin toiminnan toteuttamiseenkin. Koska lasten mahdollisuus tehdä aloitteita ja päätöksiä on näiden toimintamuotojen yhteydessä kuitenkin selvästi rajattu, ne molemmat sijoittuvat osallistumisen portaalle 3. Vertaisohjaajuuden hyvinvointivaikutukset liittyvät erityisesti lapsen itseluottamuksen vahvistumiseen aikuisen jaka-

essa tälle vastuuta ja valtaansa (Autio 2015, 116). Onkin hyvä muistaa, että juuri luottamuksen osoittaminen on vertaisohjaajuudessa tärkeintä. Lopputuloksen ei tarvitse olla sellainen, johon aikuisen johdolla päästäisiin (mt., 116).

Idea lasten toisilleen toteuttamista salapoliisitehtävistä syntyi jo pari vuotta sitten. Salapoliisitehtävät ovat lapsille mielekkäitä, mutta niiden valmisteleminen vaatii aikuiselta runsaasti aikaa, joka on pois lasten kanssa työskentelystä. Tästä ristiriidasta heräsi kysymys, voisivatko lapset suunnitella salapoliisitehtäviä toisilleen valmiin kaavan avulla. Salapoliisiseikkailuiden idea osoittautui toimivaksi. Opasta varten muokkasin parin vuoden takaista salapoliisilomaketta selkeämmäksi.

Halusin keksiä salapoliisiseikkailun rinnalle toisenkin toimintamuodon, jonka avulla lapset voisivat suunnitella ja toteuttaa toimintaa toisilleen. Ääniarvoitusten idea tulee 1990-luvulta, jolloin partiossa ratkaisimme kasettinauhurille äänitetyjä arvoituksia. Niiden ratkaiseminen oli niin mukavaa, että muisto on pysynyt mielessäni yli 20 vuotta. Nykypäivänä lähes kaikilla on älypuhelimessaan ääninauhuri, joten ääniarvoituksia voi tehdä melkein missä vain.

5.1.4 Omat esitykset ja viriketarinat

Kokeilujakson aikana lapset innostuivat omien esitysten tekemisestä. Idea syntyi opinäytetyöstä irrallaan ja täysin lasten aloitteesta. Eräs lapsi halusi kertoa muille tarinan, jonka jälkeen muutkin innostuivat tekemään esityksiä. Koska lasten omat esitykset sopivat täydellisesti oppaan henkeen, päätin ottaa ne mukaan oppaaseen. Lasten omissa esityksissä lapsikeskeisyys on huipussaan, sillä lapset suunnittelevat ja toteuttavat esitykset täysin aikuisista riippumatta. Toimintamuoto saavuttaakin osallistumisen portaan 4. Ihannetapauksessa lasten spontaani aloitteellisuus lisääntyykin muiden rajoitusten toimintamuotojen myötä. Tämä vaatii aikuiselta vain avointa suhtautumista lasten aloitteisiin ja valmiutta tarttua niihin (Pelastakaa lapset ry 2020a).

Tieto siitä, mitä tapahtuu, on tärkeää lapsen toimijuuden kannalta (Pelastakaa lapset ry 2020b). Viriketarinoiden tarkoituksena on antaa lapsille jo ennen toiminnan alkua konkreettinen käsitys, mitä tapahtuu ja miksi, jotta heidän on mahdollista päättää, haluavatko he osallistua toimintaan. Opasta varten kirjoitetut viriketarinat ovat toisaalta realistisia, ja lapset voivat tunnistaa niistä itselleen tuttuja asioita, mikä herättelee heidän kiinnostustaan. Toisaalta tarinoissa on mielikuvituksellisuutta ja yllätyksiä, jotka

auttavat ylläpitämään lasten mielenkiintoa. Siksi päätin sijoittaa tarinat ihmislasten kerhon sijaan eläinmaailmaan.

Tarinoiden minäkertoja on kakkosluokkalainen Myrsky-orava, joka kirjoittaa lapsen näkökulmasta kirjeitä ihmislapsille. Jokainen tarina loppuu Myrskyn suoraan lapsille esittämään kysymykseen, joka viimeistään linkittää oravien kerhon tapahtumat lasten omaan elämään. Myrsky seikkailee viriketarinoiden lisäksi oppaan alkutarinassa.

5.2 Osallistumisen edellytysten toteutuminen

Luvussa 2.4 käsiteltiin osallistumisen edellytyksiä eli näkökulmia, joita aikuisen tulee ottaa huomioon voidakseen aidosti edistää lasten osallistumista. Edellytykset kulkivat mukana kaikissa oppaan suunnittelun vaiheissa. Kuten seuraava taulukko osoittaa, osallistumisen edellytykset toteutuvat oppaassa melko kattavasti, vaikkei jokainen niistä toteudukaan kaikkien toimintamuotojen kohdalla.

	Viriketarinat	Kalavihko	Sadutus	Minä olen puu	Kalastusjulistite	Lasten kokoukset	Salapoliisiseikkailut	Ääniarvoitukset	Omat esitykset
Lapsen kielen huomioiminen	●	●	●	●	●	●	●	●	●
Tiedon jakaminen	●	●	●	●	●	●	●	●	●
Aito kuuleminen	-	●	●	●	●	●	●	●	●
Vallan jakaminen	○	○	○	○	○	●	●	●	●
Lapsen maailman arvostaminen	●	●	●	●	●	●	●	●	●
Vapaaehtoisuus	●	●	●	●	●	●	●	●	●
Yhdenvertaisuus	●	●	●	●	●	○	○	○	●

KUVA 7. Osallistumisen edellytykset toteutuvat kattavasti toimintamuoodoissa lukuun ottamatta vallan jakamista ja yhdenvertaisuutta. Vallan jakaminen ei toteudu viriketarinoissa ja lasten kuulemiseen liittyvissä toimintamuoodoissa. Yhdenvertaisuus toteutuu osittain sadutuksessa ja jää täysin toteutumatta lasten kokouksissa, salapoliisiseikkailuissa ja ääniarvoituksissa. Viriketarinoiden kohdalla aidon kuulemisen toteutumista ei ollut tarpeen seurata, sillä kyseessä ei ole varsinainen toimintamuoto.

Tiedon jakaminen on jo viriketarinoiden kautta jokaisen toimintamuodon ytimessä. Viriketarinan lisäksi aikuisen kannattaa kuitenkin kertoa kaikkien toimintamuotojen alussa vielä kerran, mikä toiminnan tarkoitus on. Näin lapset osaavat varmasti valmistautua siihen, mitä on tapahtumassa (Pelastakaa lapset ry 2020b). Kalastusjulisteen avulla aikuisen on helppo näyttää lapsille, että heidän ideansa on kuultu. Näin välte-tään tilanne, jossa aikuinen huomaamattaan ottaa kunnian lasten ideoista (Akola 2007, 76–77).

Myös vapaaehtoisuuden edellytys toteutuu kattavasti. Kaikki toimintamuodot mahdolistavat sivusta seuraamisen tai osallistumatta jättämisen, mikä on, kuten luvussa 2.2 todettiin, osallistumista siinä missä aktiivisempikin osallistuminen (Alanko 2010, 58). Kaikki toimintamuodot mahdollistavat myös aidon kuulemisen, jos aikuinen vain malttaa kirjata kaikki lasten tuottamat ajatukset ylös. Tällöin aikuinen astuu tietoisesti lapsen maailmaan. Vaikka lapsen idea vaikuttaisi aikuisesta mahdottomalta toteuttaa, jo sen kirjaaminen osoittaa lapselle, että aikuinen arvostaa tämän mielipiteitä. Aikui-sen reaktio lapsen aloitteeseen on tällöin myös lähtökohtaisesti myönteinen, luvussa 2.4.1 kuvatun aikuiselle usein tyypillisen reaktion “ei se kuitenkaan onnistu” sijaan (mt., 70). On kuitenkin tärkeää sanoittaa lapselle alusta asti, ettei kaikkia toiveita vält-tämättä pystytä tai ehditä toteuttamaan. Ryhmälle voidaan kuitenkin luvata, että jo-kaiselta lapselta toteutetaan ainakin yksi toive.

Opas on kokonaisuudessaan muotoiltu luvussa 2.4.1 kuvatut lapselle tyypilliset toimin-tatavat eli leikillisuus, toiminallisuus, mielikuviutus ja sanaton ilmaisu (Karlsson 2010, 135) mielessä pitäen. Toimintamuodot ovat toiminnallisia ja pohjautuvat mielikuvi-tukseen. Lapsen maailma ja kieli huomioidaan myös kalastusjulisteen ja lasten ko-kouksen rungon visuaalisuudella sekä viriketarinoilla ja oppaan kuvituksella. Kokeilu-vaihe osoitti selvästi, miten tärkeää kuvitus lapsille on: sain heti spontaania palautetta, mikäli luettavaa viriketarinaa ei ollut kuvitettu. Kalavihkon kansi kannattaa tehdä lap-sille houkuttelevaksi, ja lapsille tulee antaa mahdollisuus ilmaista toiveitaan kirjoitta-misen lisäksi myös kuvallisesti.

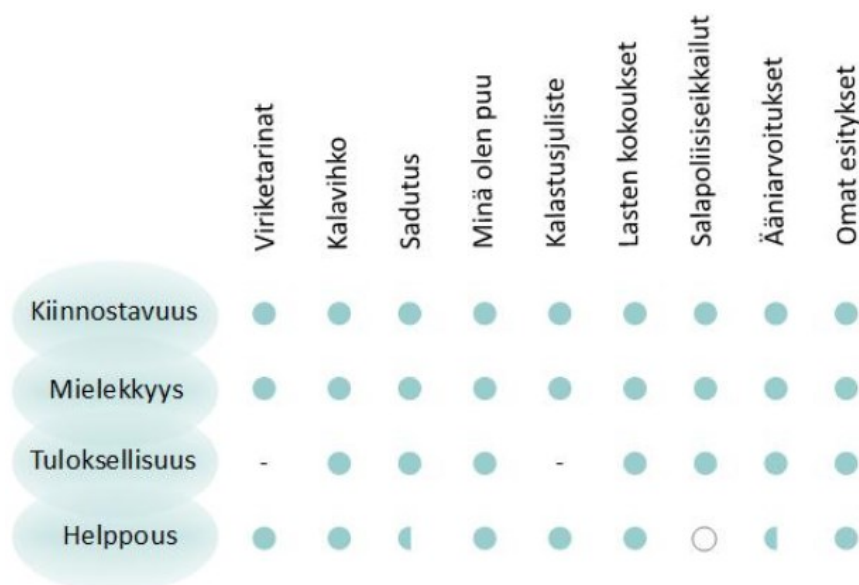
Sen sijaan vallan jakaminen ja yhdenvertaisuus eivät toteudu kaikkien toimintamu-o-tojen kohdalla. Yhdenvertaisuuden puutteet ovatkin oppaan suurin ongelma. Vallan ja yhdenvertaisuuden välillä vallitsee kuitenkin jännittävä tasapaino. Lasten kokoukset

ja vertaisohjaajuutta tukevat toimintamuodot tuovat valtaa automaattisesti myös lapsille, mikä on hyvä, sillä kuten luvussa 2.4.1 mainitaan, vallan jakaminen voi olla aikuiselle vaikeaa (Ukkonen 2013, 110). Samat toimintamuodot kuitenkin vaativat lapsilta vuorovaikutustaitoja ja pitkäjänteisyyttä, joita ei kaikilla ole (mt., 106). Vastaavasti osallistumisen portaalle 1 sijoittuvat toimintamuodot pitävät päätösvallan aikuisilla, mutta vaativat samalla lapsilta vähemmän, jolloin kynnys osallistumiseen on matalampi. Omissa esityksissä lapsilla sen sijaan on niin päätösvalta kuin mahdollisuus yhdenvertaiseen osallistumiseenkin, sillä esitykset voivat olla käytännössä mitä tahansa.

5.3 Toimivuuden kriteerien toteutuminen

Luvussa 3.1 listattiin kriteerejä, joiden avulla toimintamuotojen käytännön toimivuutta voidaan arvioida. Kokeiluvaihe osoitti, että toimintamuodot olivat kiinnostavia, mielekkäitä ja tuloksellisia. Lapset osallistuivat toimintaan innokkaasti. Jokaiseen toimintamuotoon löytyi riittävästi osallistujia, vaikka kaikki lapset eivät halunneetkaan osallistua kaikkiin toimintamuotoihin. Lapset jaksoivat myös viedä aloitetut projektit loppuun, ja he tulivat usein kysymään, voisivatko he tehdä lisää ääniarvoituksia tai esityksiä tai kertoa toiveistaan. Lapset antoivat kokeilujen aikana spontaania, pääasiassa positiivista palautetta, josta hyvä esimerkki on lasten kokouksen aikana tokaistu ”Tää Oravalaakso on tosi kiva”. Lasten aloitteista syntyi myös runsaasti toimintaideoita, joista monet saatiin jo kokeiluvaiheen aikana toteutettua.

Kuten alla oleva taulukko näyttää, kolme toimintamuotoa osoittautui kuitenkin tavoiteltua haastavammaksi toteuttaa. Sadutus ja ääniarvoitukset onnistuvat vain, jos aikuisella on mahdollisuus irrottautua työskentelemään pienen lapsiryhmän kanssa noin puolen tunnin ajaksi, ja salapoliisiseikkailujen suunnittelu ja toteuttaminen vaatii jopa parin tunnin työskentelyä pienen ryhmän kanssa. Jätin kuitenkin nämä haastavimmatkin toimintamuodot oppaaseen, sillä muutoin ne ovat kiinnostavia, mielekkäitä ja tuloksellisia. Niiden toteuttamisen tueksi lisäsin oppaaseen kalenterin. Olen huomannut, että näkyvälle paikalle sijoitettu kalenteri auttaa pitämään kiinni suunnitelmista kiireisenkin arjen keskellä. Kalenteriin merkitään ajankohta kullekin tuokiolle. Kun päivämäärät ja ohjaajien työnjako on päätetty etukäteen, ei vaativamman toimintamuodon toteuttaminen ole mahdotonta.

KUVA 8. Toimivuuden kriteereistä kiinnostavuus, mielekkyys ja tuloksellisuus toteutuvat kattavasti kaikissa toimintamuodoissa. Helppouden kriteeri toteutuu osittain sadutuksessa ja ääniarvoituksissa ja jää täysin toteutumatta salapoliisiseikkailuissa. Muissa toimintamuodoissa helppouden kriteeri toteutuu. Koska viriketarinat ja kalastusjuliste eivät ole varsinaisia toimintamuotoja, niiden tuloksellisuutta ei seurattu.

Kokeiluvaiheessa sadutukseen halusi osallistua noin puolet paikalla olleista lapsista. Sadutus toteutettiin 5–6 lapsen ryhmissä, mikä onnistui hyvin, vaikka mieluiten lapset olisivatkin kertoneet tarinan yksin tai korkeintaan kahden kaverinsa kanssa. Ryhmässä kerrotuista saduista ei välttämättä tullut tarinallisesti aivan yhtenäisiä, mutta sadutustuokiot olivat niin lapsille kuin ohjaajallekin mukavia yhteisiä hetkiä. Lapset olivat myös selvästi ylpeitä aikaansaannoksistaan ja halusivat, että tarinat luetaan muulle ryhmälle. Tarinan kertominen tuntui aluksi joistakin lapsista hankalalta, mutta jokainen alkoi keksiä sanottavaa viimeistään parin kierroksen jälkeen. Sadutusta kannattaakin tehdä säännöllisesti, myös perinteisesti ilman annettua aihetta, jolloin menetelmä tulee lapsille tutuksi. Sadutus kartoitti erityisesti lasten kiinnostuksenkohteita, mutta tuotti myös hauskoja toimintaideoita, kuten vaahtokarkkien paistamisen ja leikkisyntymäpäivien järjestämisen esimerkiksi iltapäiväkerhon suosikkipehmölle. Uusia toimintaideoita ei kuitenkaan tarvitse syntyä jokaisella sadutuskerralla, sillä sadutuksessa tärkeintä on antaa lapsille mahdollisuus saada äänensä kuuluviin.

Ääniarvoitusten äänittäminen ja niiden arvuutteleminen toisilta oli lapsista hauskaa. Kaikki halukkaat eivät kuitenkaan ehtineet tehdä arvoituksia vielä kokeiluvaiheen aikana, sillä muut lapset kyllästyivät melko pian arvailuun, varsinkin kun ensimmäiset

lasten tekemät arvoitukset olivat hyvin samanlaisia. Ääniarvoitusten tekemistä on kuitenkin tarkoitus jatkaa säännöllisesti koko loppukauden ajan. Kun arvoituksia tehdään silloin tällöin pitkin vuotta, myös muu ryhmä jaksaa innostua arvailusta paremmin.

Ääniarvoitusten tekemisessä lapset tarvitsevat aikuisen apua lomakkeen käyttöön ja riittävän monipuolisten äänten valitsemiseen. Koska arvoitusten vastaukset eivät saa paljastua muille lapsille, äänittäminen ei onnistu aivan muun toiminnan ohessa. Toisaalta ääniä voidaan äänittää ja arvailla yhtä hyvin sisällä ja ulkona eikä arvailijoiden lukumäärälläkään ole väliä, joten ääniarvoitusten toteuttaminen on osittain myös hyvin helppoa.

Salapoliisiseikkailut ovat lapsille mielekkäitä sekä suunnitella että ratkaista. Seikkailujen onnistumiseksi ohjaajan on kuitenkin pystyttävä varaamaan riittävästi aikaa lasten auttamiseen lomakkeen täyttämässä, vihjeiden tekemisessä ja piilottamisessa ja lopulta seikkailujen ohjaamisessa. Seikkailuja voi kuitenkin suunnitella useampi ryhmä yhtä aikaa, jolloin ohjaajan ei tarvitse ohjeistaa jokaista ryhmää erikseen.

Viriketarinat toimivat hyvin. Tarinan lukeminen ei vaadi suurta valmistelua eikä ohjaajaresurssia. Lapset kuuntelivat tarinoita mielellään, ja Myrskyn esittämiin kysymyksiin tuli aina innokas vastaus. Ensimmäisenä luetun kalavihkon viriketarinan jälkeen oli hauska nostaa ihan oikea kalavihko lasten nähtäville, kun nämä olivat juuri vastanneet kuorossa "Eiiii!" Myrskyn kysymykseen, ovatko he saaneet vielä kirjoittaa lempiasioitaan vihkoon. Viriketarinoista seurasi lähes aina myös kysymyksiä.

Kalavihko ja kalastusjuliste osoittautuivat myös toimiviksi. Lasten nimien kirjoittaminen vihkoon kävi hetkessä, ja koko ryhmän toiveet saatiin kerättyä parin viikon aikana. Päivässä ehdittiin kerätä keskimäärin kolmen lapsen toiveet. Vain kaksi lasta ei halunnut kertoa toiveistaan tai ei keksinyt vihkoon mitään kerrottavaa. Vihko vakiintui nopeasti osaksi ryhmän toimintaa, ja lapset tulivat aika ajoin sanomaan, että heillä olisi vihkoon lisättävää. Kalavihkon olisikin hyvä olla aina helposti saatavilla. Lapset seurasivat myös mielellään kalastusjulisteen päivittymistä, ja julisteen olemassaolo auttoi myös meitä ohjaajia muistamaan vielä toteuttamatta olevat toiveet.

Myös minä olen puu -leikki toimi. Leikki oli nopea ja helppo toteuttaa, toki jo siksikin, että leikki oli lapsille valmiiksi tuttu. Yksi aikuinen pystyi helposti ohjaamaan leikin koko ryhmälle. Aiheemme oli "kiva iltispäivä", ja hieman yllättäenkin patsaaseemme ilmestyivät esimerkiksi kärpänen ja leppäkerttu. Kun pohdimme lasten kanssa, mitä

nämä voisivat arjessamme tarkoittaa, päädyimme siihen, että voisimme tutkia ötököitä mikroskoopilla. Tällainen ajatus ei todennäköisesti olisi tullut lapsilta kalavihkoon toisella eikä kolmannellakaan haastattelukierroksella. Kaksi lasta ei halunnut osallistua patsaan tekemiseen, vaan seurasi mielummin sivusta.

Lasten kokoukset toimivat myös hyvin. Lähes kaksi kolmasosaa paikalla olleista lapsista halusi osallistua lasten kokoukseen, ja päädyimmekin pitämään kaksi kokousta yhtä aikaa. Kokouksen ohjaaminen sujui valmiin rungon avulla helposti myös kollegaltani, joka ei ollut juurikaan tutustunut toimintamuodon ohjeisiin etukäteen. Saimme aikaan paljon hyviä ideoita, joita toteutimme muun toiminnan ohessa aina kuin ehdimme. Vielä sujuvammin ideoiden toteuttaminen olisi onnistunut, mikäli olisimme heti päättäneet ajankohdat kunkin idean toteuttamiselle. Kokeilun perusteella lasten kokoukseen kannattaa osallistua korkeintaan kymmenen lasta kerrallaan, ja kokouksen ei kannata kestää pidempään kuin 20 minuuttia.

Omista esityksistä tuli kokeilujakson aikana varsinainen hitti. Jo yksinkertaisten ja improvisoitujen esitysten tekeminen oli lapsille tärkeää. Osa esityksistä taas oli todella huolella valmisteltuja. Ensimmäisillä kerroilla lapsilta oli tulla toisille myös negatiivisia kommentteja, mutta keskustelimme yhdessä kannustavan suhtautumisen tärkeydestä ja buuaukset unohtuivat nopeasti. Omien esitysten mahdollistaminen on äärimmäisen helppoa: aikuisen ei tarvitse tehdä muuta kuin antaa lapsille mahdollisuus olla esillä.

5.4 Palvelupolkujen toteutuminen

Jokainen toimintamuoto muodostuu palvelumuotoilun kielellä palvelupolusta, jonka osia ovat valmistelu-, tarina-, suunnittelu- ja toteuttamistuokiot sekä jälkipuinti. Kuten seuraava taulukko osoittaa, kaikki palvelupolut eivät kuitenkaan ole samanlaisia. Lasten kuulemiseen liittyvissä toimintamuodoissa ei ole suunnittelutuokiota, vaan viriketarhasta siirrytään suoraan toteuttamistuokioon. Sen sijaan niihin liittyy aina jälkipuinti, jossa lapsilta kerätyt toiveet viedään kalastusjulisteseen. Muissa toimintamuodoissa taas on suunnittelutuokio, mutta ei jälkipuintia. Lasten omissa esityksissä suunnittelutuokio tosin toteutuu tai on toteutumatta täysin lasten päätösten mukaan: joskus lapset suunnittelevat ja harjoittelevat esityksiään paljonkin, mutta esitykset voivat olla myös täysin improvisoituja.

	Kalavinko	Sadutus	Minä olen puu	Lasten kokoukset	Salapoliiseikkailut	Ääniarvoitukset	Omat esitykset
Valmistelutuokio	●	●	●	●	●	●	●
Tarinatuokio	●	●	●	●	●	●	●
Suunnittelutuokio	○	○	○	●	●	●	●
Toteuttamistuokio	●	●	●	●	●	●	●
Jälkipuinti	●	●	●	○	○	○	○

KUVA 9. Taulukko kuvaa toimintamuotoja palvelupolun vaiheiden näkökulmasta. Kuulluksi tulevista tukevista toimintamuodoista ei ole suunnittelutuokiota, ja muihin toimintamuotoihin ei taas liity jälkipuintia. Suunnittelu kuuluu lasten omiin esityksiin silloin, kun lapset niin päättävät.

Jälkipuinnin puuttuminen suuresta osasta toimintamuotoja on jossain määrin ongelmallista, sillä kuten luvussa 2.4 todetaan, mahdollisuus palautteen antamiseen ja siten toiminnan arviointiin on tärkeä osa osallistumista (Pelastakaa Lapset ry 2020d). Alkuperäisen suunnitelmani mukaan oppaassa olisi ollut oma lukunsa palautteen antamisesta. Kokeiluvaiheen lopulla aloin kuitenkin ymmärtää, että työstä on tulossa jokseenkin laaja. Päätin siksi rajata palautteen antamisen omaksi lukunsa pois, sillä työn pääasiallinen tarkastelukohde ei ole osallistuminen toiminnan arviointiin, vaan sen suunnitteluun ja toteuttamiseen. Palautteen antaminen huomioidaan kuitenkin oppaan lopussa ohjaajan muistilistassa (liite 1), johon on koottu osallistumisen edellytyksiin liittyviä käytännön esimerkkejä ennen toimintaa, sen aikana ja toiminnan jälkeen.

6 ARVIOINTI

Opinnäytetyöni tavoitteena oli kehittää välineitä, joiden avulla ohjaajat voivat tukea lasten mahdollisuuksia osallistua toiminnan suunnitteluun ja toteuttamiseen. Tavoite toteutui: työn tuotoksena syntyi opas, joka huomioi osallistumismahdollisuudet toiminnan eri vaiheissa ja osallistumisen eri tasoilla. Tässä luvussa arvioin työn onnistumista ja tavoitteiden täyttymistä tulosten luotettavuuden, vaikutusten, tutkimuskysymysten ja käytettyjen menetelmien kannalta.

Olin itse koko prosessin ajan samanaikaisesti sekä tarkkailija että tarkastelun kohde. Siksi arvioinnin kohteena on ensisijaisesti oma toimintani. Subjektiiivisesta näkökulmasta huolimatta pyrin mahdollisimman todenmukaiseen ja rehelliseen arviointiin.

6.1 Luotettavuus

Olen luonteeltani samaan aikaan pedantti ja suurpiirteinen ihminen. Pyrin kyllä viimeisteltyyn jälkeen, oli kyse sitten ohjatun toiminnan suunnittelusta tai luovasta työstä, mutta saavutan lopputuloksen yleensä yllättävänkin kaoottisten vaiheiden kautta. Hyvä esimerkki tästä luonteenpiirteestäni on opinnäytetyöhön liittyvän dokumentoinnin hajanaisuus. Tarkoitukseni oli kirjoittaa säntillistä opinnäytetyöpäiväkirjaa, mutta todellisuudessa päiväkirjani oli joukko sekalaisia muistiinpanoja erinäisissä vihkoissa, paperilapuilla, tietokoneella ja puhelimessa - mikä väline sattui kulloinkin olemaan lähimpänä.

Työskentelyni suurin puute tässä prosessissa ei kuitenkaan sinällään ollut suurpiirteisyys, sillä näennäisestä kaaoksesta huolimatta näin työn päämäärän ja sen saavuttamiseksi tarvittavat vaiheet kirkkaana mielessäni silloinkin, kun prosessi eteni hitaammin. Suurin ongelma oli, että unohdin säännönmukaisesti pyytää lapsilta välitöntä palautetta toimintamuodoista heti kokeilujen jälkeen. Unohtaminen kertoo toisaalta työni hektisyydestä, mutta toisaalta myös siitä, miten vierasta palautteen pyytäminen lapsilta minulle ohjauskokemuksestani huolimatta on. Palautteen pyytämisen oppiminen onkin minulle hyvä henkilökohtainen kehittämiskohde!

Onneksi pystyin arvioimaan toimintamuotojen mielekkyyttä myös seuraamalla lasten osallistumisinnostusta ja spontaaneja reaktioita. Ryhmässä annettu peukkupalaute ei silmät suljettunakaan sitä paitsi välttämättä edes vastaa lasten todellisia mielipiteitä,

sillä vertaispaine vaikuttaa helposti lasten vastauksiin. Olisin kuitenkin voinut dokumentoida lasten spontaanit reaktiot tarkemmin. Koska kokeiluista kuitenkin siirryttiin suoraan ryhmän toiminnantäyteiseen arkeen, en koskaan ehtinyt kirjata havaintojani muistiin heti kokeiluiden jälkeen, jolloin pienimmät nyanssit ehtivät jo unohtua. Tämä olikin ehdottomasti suurin haaste oman työn havainnoinnissa.

Käyttämäni lähdekirjallisuus ei ole aivan tuoretta, mutta päädyin moneen vanhempaan lähteeseen tuorempien lähteiden kautta. Vanhimmatkaan lähteet eivät siis välttämättä ole asiasisällöltään niin vanhoja kuin äkkiseltään voisi ajatella. Esimerkiksi Turja (2010) viittaa paljon Sinclairiin (2004), jonka artikkelin tosin valitettavasti sain käsiini vain osittain. Joka tapauksessa sain lähdekirjallisuuden avulla kerättyä riittävästi tietoa asiakasymmärryksen ja työn tarpeen määrittelyä ja toimintamuotojen tarkastelua varten. Työ perustuu aamu- ja iltapäivätoiminnan tärkeimpään ohjausdokumenttiin eli OPH:n perusteisiin, ja monet lainaamani kirjoittajat ovat alalla tunnettuja asiantuntijoita. Vedän tietoperustassa yhteen monen kirjoittajan käsityksiä, mikä tuo tietoperustaani syvyyttä, vaikka eri lähteitä yhdistellessä onkin riskinä, että laitan kirjoittajien suuhun heille vieraita ajatuksia.

Vaikka kokeiluvaiheeni oli opinnäytetyön 15 opintopisteen laajuutta ajatellen riittävän pitkä, se ei antanut aivan realistista kuvaa oppaan toimivuudesta. Vasta koko toimintakauden mittainen kokeilu olisi kuvannut luotettavasti toimintamuotojen kiinnostavuutta ja mielekkyyttä myös pitkällä aikajänteellä. Työhön olisi myös voinut liittyä jalkauttamisvaihe, jossa opasta olisi kokeiltu esimerkiksi muissa kunnan iltapäiväkerhoissa. Jalkauttamalla olisin saanut laajempaa ja objektiivisempaa palautetta oppaan selkeydestä, käytettävyydestä ja toimivuudesta. Jalkauttaminen olisi kuitenkin laajentanut työtä entisestään. Kokeiluvaiheessa tekemäni havainnot ovat joka tapauksessa aitoja ja luotettavia ainakin oman iltapäiväkerhoryhmäni kontekstissa.

Tärkein työn luotettavuutta koskeva kysymys on, voiko oppaan käyttäjä luottaa voinansa lisätä oppaan avulla ohjattaviensa osallistumismahdollisuuksia. Luvun 5 taulukojen perusteella rohkenen väittää, että voi, sillä osallistumismahdollisuudet toteutuvat oppaassa laajasti eri näkökulmista. Palaan tarkemmin oppaan vaikutuksiin vielä luvussa 6.3.

6.2 Tavoitteiden täytyminen

Opinnäytetyöni tarkasteli toimintamuotoja osallistumisen portaiden, toiminnan vaiheiden, osallistumisen edellytysten ja toimivuuden kriteerien näkökulmista. Nämä olivat mielestäni toimivia ja tarkoituksenmukaisia välineitä toimintamuotojen arvioimiseen, sillä varsinkin yhdistettynä näkökulmat piirtävät kustakin toimintamuodosta ja oppaan kokonaisuudesta moniulotteisen kuvan. Vaikka yksittäiset toimintamuodot eivät huomioi jokaista näkökulmaa, opas kokonaisuudessaan saavuttaa ne kaikki. Oppaan merkittävimmät haasteet liittyvät toimivuuden kriteereistä helppouteen, osallistumisen edellytyksistä yhdenvertaisuuteen ja toiminnan vaiheista arviointiin.

Tavoitteeni oli, että opasta on helppo käyttää silloinkin, kun toiminnan valmisteluun ei ole paljon aikaa. Opas onkin mielestäni rakenteeltaan ja muotoiluiltaan selkeä. Kaikki toimintamuodot eivät kuitenkaan ole niin helppokäyttöisiä, kuin toivoin. Yhtä aikaa mielekkäiden, helppojen ja osallistumismahdollisuuksia aidosti edistävien toimintamuotojen ideoiminen olikin yllättävän vaikeaa. Onkin kuvaavaa, että oppaan lapsikeskeisin ja helpoin toimintamuoto syntyi sattumalta ja täysin lasten aloitteesta.

Joidenkin toimintamuotojen hyödyntäminen vaatii siis aikuiselta jonkin verran paneutumista. Toisaalta osa toimintamuodoista on aidosti helppokäyttöisiä, ja oppaan lopusta löytyvä kalenteri tukee haastavampien toimintamuotojen toteuttamista. Uskon myös, että ohjaajan näkemä vaiva palkitaan, mikäli edes osa osallistumisen teoreettisista hyvinvointivaikutuksista toteutuu. Mitä paremmin yksilöt ryhmässä voivat ja mitä paremmin ryhmä toimii, sitä vähemmän ohjaajan aikaa kuluu ryhmän sisäisten ristiriitojen ratkaisemiseen ja ryhmän hallintaan liittyviin kysymyksiin.

Valitettavasti osallistuminen useisiin toimintamuotoihin vaatii lapsilta osallistumisen taitoja ja tietynlaista aktiivista luonnetta. Luonteenpiirteiden vaikutus osallistumisen toteutumiseen korostuu iltapäivätoiminnassa, joka on lasten vapaa-aikaa ja perustuu lasten vapaaehtoisuuteen. Lapsilta ei siis voi vaatia samanlaista osallistumista ohjattuun toimintaan kuin koulussa tai harrastusryhmissä. Onneksi kaikki toimintamuodot eivät vaadi erityisiä osallistumisen taitoja. Vaikka tietyt, aina innokkaasti ohjattuun toimintaan osallistuvat lapset osallistuivat kaikkiin kokeiluihin, jokainen lapsi osallistui silti ainakin yhteen toimintamuotoon, ja esimerkiksi jo jonkin verran osallistumisen taitoja vaativa sadutus innosti myös lapsia, joita lasten kokoukset ja ääniarvoitukset eivät kiinnostaneet. Oli myös mukava huomata, että lapset, joita ohjattu toiminta

ei tavallisesti syystä tai toisesta juurikaan kiinnosta, kertoivat kalavihkoon innokkaasti ajatuksiaan. Kalavihkon ideoita toteutettaessa kannattaisikin pitää ensisijaisesti mielessä lapset, jotka eivät osallistu muihin toimintamuotoihin.

Ohjaajan on hyvä muistaa osallistumisen edellytykset myös ohjatun toiminnan ulkopuolella. Ohjaajan muistilista eli liite 1 kannattaakin käydä läpi aika ajoin. Lasten spontaaneihin aloitteisiin tarttumisen tärkeyttä ei voi liikaa korostaa, ja arkipäiväisetkin keskustelut voivat johtaa samaan lopputulokseen kuin esimerkiksi lasten kokoukset. Kahdenkeskisten keskustelujen pitäminen jokaisen lapsen kanssa ei toki ole mahdollista eikä tarpeellistakaan, mutta joidenkin lasten osallistumisen tukemiseen ne voivat olla paras ratkaisu.

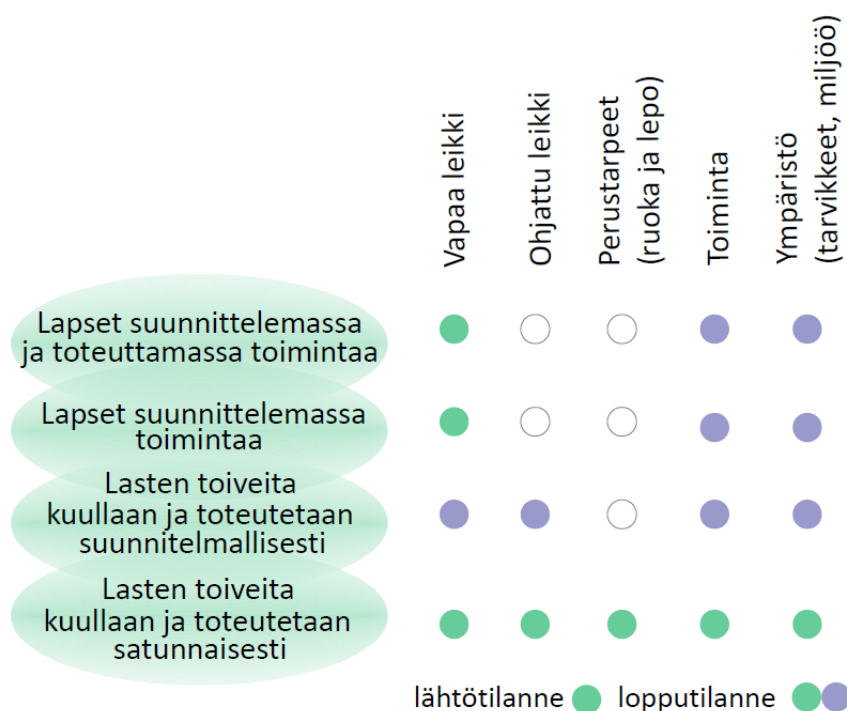
Työ saavuttaa osallistumisen portaat 1, 3 ja 4, mutta ei porrasta 2. Valinta ei ole lähtökohtaisesti tietoinen, mutta en myöskään halunnut keksiä väkisin jokaiselle portaalle sopivaa toimintamuotoa. Jälkikäteen olen myös ymmärtänyt, kuinka hienovaraisia portaiden erot itse asiassa ovat: on vaikea määritellä, mitä käytännön eroa mielipiteen kertomisella (porras 1) tai päätöksenteossa mukana olemisella (porras 3) lopulta on päätöksentekoon vaikuttamiseen (porras 2). Mielestäni tärkeintä onkin, että opas saavuttaa osallistumisen ylimmät portaat. Myös portaan 1 mukanaolo on hyvä asia, sillä korkeammat portaat vaikuttavat usein edellyttävän lapselta vahvempia osallistumisen taitoja. Toiminta on yleensäkin hyvä aloittaa yksinkertaisesta ja edetä vasta sitten ylemmille portaille.

Ideointivaiheen lopulla oletin työn olevan jo riittävän rajattu, mutta kokeiluvaiheen lopussa aloin ymmärtää, että tosiasiasa olisin saanut opinnäytetyön aikaan jo esimerkiksi kuulluksi tulemisen tukemisesta. En kuitenkaan halunnut enää työn loppuvaiheessa karsia oppaasta toimivia toimintamuotoja. Sen sijaan jälkipuinnin osuus jäi pienelle huomiolle. Tärkeintä kuitenkin on, että otsikon mukaiset osallistumismahdollisuudet toiminnan suunnitteluun ja toteuttamiseen toteutuvat oppaassa laajasti.

6.3 Vaikutukset kokeiluryhmässä ja alalla

Kokeiluvaiheen alussa, puolivälissä ja lopussa täytetyn osallistumistaulukon (liite 3) mukaan lasten osallistumismahdollisuudet kokeiluryhmässä lisääntyivät kokeilujen aikana. Seuraavaan kuvaan on tiivistetty osallistumistaulukoiden sisältö kokeiluvai-

heen alussa ja lopussa. Kokeiluvaiheen alussa lasten osallistuminen toiminnan suunnitteluun ja toteuttamiseen oli lähinnä toiveiden satunnaista keräämistä ja niiden vielä satunnaisempaa toteuttamista. Ainoa alue, jolla lapset pääsivät päättämään toiminnan sisällöistä, oli vapaa leikki. Kokeiluvaiheen lopulla lapset olivat päässeet toimimaan vertaisohjaajina ja vaikuttamaan toiminnan muihin sisältöihin ja toimintaympäristöön liittyviin kysymyksiin. Lasten toiveiden kerääminen oli myös muuttunut suunnitelmalliseksi. Sen sijaan perustarpeisiin ja ohjattuun leikkiin liittyviin päätöksiin lapset eivät päässeet kokeiluvaiheen aikana vaikuttamaan.

KUVA 10. Taulukko kuvaa lasten osallistumismahdollisuuksien lisääntymistä kokeiluvaiheen aikana. Lasten toiveiden kerääminen ja toteuttaminen muuttui satunnaisesta suunnitelmalliseksi, ja lasten päätöksentekomahdollisuudet laajenivat vapaasta leikistä muuhunkin toimintaan ja toimintaympäristöön liittyviin kysymyksiin.

Kokeiluvaiheen lähtötilanne kiteyttää osuvasti havaintoni ja Opetushallituksen selvityksen tulokset, joiden mukaan lasten mahdollisuudet osallistua iltapäivätoiminnan suunnitteluun ja toteuttamiseen eivät ole toteutuneet niin hyvin, kuin niiden OPH:n perusteiden mukaan pitäisi. Kokeiluvaiheen aikana tapahtunut muutos taas osoittaa, että oppaan avulla voidaan todella vaikuttaa lasten osallistumismahdollisuuksiin. Etenkin näin koronapandemian aikana koen lapsille tarjotut osallistumismahdollisuudet erityisen tärkeiksi, sillä pandemiasta ja siihen liittyvästä kollektiivisesta avuttomuuden tunteesta lienee jo nyt tullut merkittävä osa nykylasten lapsuudenkokemusta,

mikä varmasti vaikuttaa heidän maailmankuvaansa vielä pitkälle tulevaisuuteen. Siksi pienetkin vaikutusmahdollisuudet omassa lähiympäristössä saattavat juuri nyt muovata merkittävästi sitä kuvaa, joka lapsilla on kyvystään vaikuttaa ympäröivään maailmaan nyt ja tulevaisuudessa.

Uskon, että opas voi hyödyttää laajasti koko iltapäivätoiminnan kenttää. Parhaassa tapauksessa opas lisää sekä ohjaajien tietoutta osallistumisesta ja sen merkityksestä että intoa ja valmiuksia osallistumisen tukemiseen. Käsitykseni mukaan vastaavaa lasten osallistumista tukevaa materiaalia ei ole ainakaan iltapäivätoiminnan lähtökohdista tehty.

Vaikka opas on lähtöisin iltapäivätoiminnan tarpeista, se soveltuu mielestäni varsin hyvin myös muihin toimintaympäristöihin, joissa työskennellään lasten kanssa. Opasta voidaan mahdollisesti käyttää myös muiden asiakasryhmien, kuten kehitysvammaisten aikuisten parissa. Oppaan käyttö vaatii ryhmältä vain hieman pidempää elinkaarta; esimerkiksi leirityössä en näe oppaasta olevan suurta hyötyä. Opasta voidaan käyttää joko kokonaisuutena tai siitä voidaan poimia yksittäisiä toimintamuotoja ryhmän elinkaaren ja tarpeiden mukaan. Soveltamismahdollisuuksien laajuuden vuoksi oppaan alaotsikossa ei mainita iltapäivätoimintaa, eikä viriketarinoissa mainita tarinoiden sijoittuvan nimenomaan iltapäiväkerhoon. Tuon oppaan alkusanoissa kuitenkin ilmi sen lähtökohdat iltapäivätoiminnassa.

Opas on tarkoitus julkaista Opetus- ja kulttuuriministeriön ja Opetushallituksen ylläpitämässä Avointen oppimateriaalien kirjastossa. Koska opinnäytetyöhön ei liittynyt jalkauttamisvaihetta, on vaikea ennakoida, miten opas otetaan vastaan. Yhtä vaikea on ennustaa osallistumismahdollisuuksien lisääntymisen vaikutuksia. Jos alkuluvuissa kuvatut hyvinvointivaikutukset kuitenkin toteutuvat, voi opas omalta osaltaan tukea lasten kasvua ja kehitystä ryhmissä, joissa opasta käytetään. Ilman laajoja jatkoseurantoja osallistumismahdollisuuksien ja lasten hyvinvoinnin yhteydestä arviot oppaan vaikutuksista eivät kuitenkaan ole muuta kuin toiveita ja olettamuksia.

6.4 Palvelumuotoilu valintana

Palvelumuotoilua hyödynnettiin työssä suppeasti ja suuria vapauksia ottaen. En ole palvelumuotoilun asiantuntija eikä opinnäytetyötäni voi määritellä palvelumuotoilun

työksi. Prosessia ohjasi aina opinnäytetyön tavoite eikä palvelumuotoilun menetelmien seuraaminen. Palvelumuotoilu antoi työlle kuitenkin toimivat ja konkreettiset raamit. Vaikka hyödynsin vain muutamia palvelumuotoilun käsitteitä, valitsemani käsitteet olivat hyvin hyödyllisiä. Työn teoriapohjasta muodostui hyvin käytännönläheinen uskoakseni juuri asiakasymmärryksen käsitteen ansiosta, ja teoriapohjan painottuminen osallistumisen edellytyksiin ja portaisiin antoi edelleen hyvät välineet toimintamuotojen arviointiin työn myöhemmissä vaiheissa. Palvelupolun ja -tuokion käsitteet auttoivat havainnoimaan toimintamuotoja systemaattisesti, ja prosessin jakaminen vaiheisiin auttoi hahmottamaan työn etenemistä pitkistäkin työskentelytauoista huolimatta.

Prosessi toki myös täsmentyi työn edetessä. Aluksi hahmotin sen lineaarisempana, kuin se lopulta oli. Osasin kyllä odottaa, että etenkin prosessin keskivaiheilla vaiheet liittyisivät toisiinsa syklisesti. Vaiheiden rinnakkaisuus ja etenkin muotoiluvaiheen tiivis yhteys ideointiin ja suunnitteluun oli minulle kuitenkin yllätys. Ehkäpä näitä kolmea vaihetta ei olekaan alkuperäisessä palvelumuotoiluprosessissa erotettu toisistaan juuri siksi, että niiden erottaminen on käytännössä mahdotonta! Ideointivaiheesta taas tuli maailmantilanteen vuoksi yllättäen paljon pidempi kuin olin suunnitellut, mikä vaikutti merkittävästi oppaan lopulliseen muotoon, sillä ideat kypsyivät ratkaisevasti vasta kesän aikana.

Palvelumuotoiluun liittyvän visuaalisuuden kuvittelin etukäteen lähinnä miellekarttojen tekemiseksi ideointivaiheessa. Visuaalisuus korostui kuitenkin erityisesti muotoiluvaiheessa, jossa näin vielä suunnittelun alla olevat toimintamuodot mielessäni ja kirjoitin ne mielikuvieni pohjalta skenaarioiksi. Pääsin prosessin aikana toteuttamaan itseäni luovasti niin ideoidessa kuin opasta muotoillessani. Luovan työskentelyn rinnalla kulki kuitenkin jatkuva arviointi. Luovuus ja analyttisyys yhdistyivätkin prosessissäni palvelumuotoilun periaatteiden mukaisesti.

7 POHDINTA

Lasten osallistumismahdollisuuksia edistettäessä on hyvä muistaa, että viime kädessä vastuu toiminnasta on aina aikuisella. Osallistumismahdollisuuksien edistäminen ei olekaan vastuun siirtämistä lapselle. Pienet koululaiset tarvitsevat aikuista tuekseen, ja on paljon asioita, joista lapset eivät voi päättää. Osallistumisen mahdollistamisen keskiössä on lapsen aito tunteminen, ja on suotavaa, että kukin oppaan käyttäjä soveltaa opasta juuri niin kuin katsoo ryhmässään parhaaksi.

Oppaassa riittää materiaalia kokonaiseksi toimintakaudeksi, sillä toimintamuotoja ei ole suunniteltu vain kertaluontoista toimintaa varten. Kuulluksi tulemista tukevat toimintamuodot, lasten kokoukset ja omat esitykset toimivat parhaiten, kun ne nivoutuvat säännölliseksi osaksi ryhmän arkea. Myös vertaisohjaajuuden mahdollistavista toimintamuuodoista saadaan eniten irti, kun lasten valmisteleva toiminta jaksotetaan koko toimintakauden ajalle. Näin lasten kiinnostus osallistua toisten toteuttamaan ohjelmaan säilyy paremmin. Toimintamuotoja ei myöskään kannata aikatauluttaa liian tiiviisti, vaan uuteen toimintamuotoon kannattaa siirtyä vasta, kun edellisen yhteydessä suunniteltu toiminta on saatu toteutettua.

Mikäli oppaani löytää käyttäjiä, joilta saan palautetta oppaan käytettävyydestä, voin vielä varsinaisen opinnäytetyöprosessini jälkeenkin jatkaa oppaan kehittämistä saamani palautteen perusteella. Erityisen kiinnostavaa olisi päästä seuraamaan oppaan hyvinvointivaikutuksia ryhmissä, joissa se on otettu käyttöön. Tällainen selvitys vaatisi kuitenkin erittäin laajoja resursseja. Yksinkertaisempia jatkokehittämiskohteita olisivatkin tässä työssä puutteellisiksi jääneiden yhdenvertaisten ja helposti toteutettavien osallistumismahdollisuuksien ja lasten palautteenantomahdollisuuksien tukeminen.

Oppaan kokoamisessa oli isompi työ, kuin etukäteen ajattelin. Nautin kuitenkin oppaan muotoilusta, sillä opasta kuvittaessani ja tekstejä kirjoittaessani pääsin yhtä aikaa haastamaan ja toteuttamaan itseäni. Motivaationi säilyi koko prosessin ajan, sillä tavoitteeni oli tuottaa jotakin, josta on oikeasti hyötyä. Jo nyt voin sanoa, että prosessi on tuonut paljon uutta omaan työhöni ja omalle työpaikalleni. Nähtäväksi jää, onko oppaasta hyötyä kenellekään muulle. Olisi hauska nähdä, millaisiin lopputuloksiin muut oppaalla pääsevät, sillä oppaan rajana on lopulta vain lasten mielikuvitus, ja kuten jokainen lasten kanssa työskennellyt tietää, lasten mielikuvituksella ei ole rajaa.

LÄHTEET

Akola, Stiina 2007. Lasten osallisuus päiväkodin toiminnassa Suomessa ja Saksassa. Kasvatustieteiden laitos. Jyväskylän yliopisto. Varhaiskasvatustieteen pro gradu. Viitattu 29.12.2020. https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/18213/URN_NBN_fi_jyu-2008161019.pdf?sequence=1

Alanko, Anu 2010. Osallisuuden paikat koulussa. Teoksessa Kallio, Kirsi Pauliina & Ritala-Koskinen, Aino & Rutanen, Niina (toim.) Missä lapsuutta tehdään? Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Verkkojulkaisuja 106, 55–72. Viitattu 27.2.2020. https://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/missa_lapsuutta_tehdaan.pdf

Autio, Kirsi 2015. Miten myönteinen tunnistaminen ammatillisena työotteena haastaa työntekijän? Teoksessa Häkli, Jouni & Kallio, Kirsi Pauliina & Korkiamäki, Riikka (toim.) Myönteinen tunnistaminen. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Verkkojulkaisuja 90, 112–117. Viitattu 22.11.2020. http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/myonteinen_tunnistaminen.pdf

Belcher, Pirjo 2020. VS: Kysymyksiä opinnäytetyöhön liittyen. Email henna.ala-mikkula@pirkkala.fi 7.12.2020.

Eskel, Pauliina & Marttila, Marjaana 2013. Osallisuuden kokemus osana yhteisöllisyyttä. Teoksessa Marjanen, Päivi & Marttila, Marjaana & Varsa, Marjo (toim.) Pienten piirissä. Yhteisöllisyyden merkitys lasten hyvinvoinnille. Jyväskylä: PS-kustannus, 75–96.

Gordon, Thomas & Savolainen, Maisa 2006. Toimiva koulu. Helsinki: LK-kirjat.

Heinonen, Hanna & Kuikka, Maarit 2013. Lapsen oikeuksien toteutuminen nyky-yhteiskunnassa. Teoksessa Marjanen, Päivi & Marttila, Marjaana & Varsa, Marjo (toim.) Pienten piirissä. Yhteisöllisyyden merkitys lasten hyvinvoinnille. Jyväskylä: PS-kustannus, 197–227

Holappa, Aino-Sisko & Hyvönen, Sonja & Juntila, Niina & Keskinen, Nikke & Kola-Torvinen, Pia & Palve-Kaunisto, Leena 2018. Aamu- ja iltapäivätoiminnan tila ja kehittämistarpeet. Aamu- ja iltapäivätoiminnan kehittämistyöryhmän raportti 2018. Opetushallitus. Raportit ja selvitykset 2018: 12. Viitattu 26.2.2020. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/aamu_ja_iltapaivatoiminnan_tila_ja_kehittamistarpeet.pdf

Karlsson, Liisa 2010. Lapsinäkökulmainen tutkimus ja aineiston tuottaminen. Teoksessa Kallio, Kirsi Pauliina & Ritala-Koskinen, Aino & Rutanen, Niina (toim.) Missä lapsuutta tehdään? Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Verkkojulkaisuja 106, 121–141. Viitattu 27.2.2020. https://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/missa_lapsuutta_tehdaan.pdf

Karlsson, Liisa 2020. Sadutuksen teoriasta. Viitattu 30.12.2020. <https://lapsetkertovat.org/toimintamme/sadutus/sadutus-teoria/>

Kuntaliitto 2020. Kaupunkien ja kuntien lukumäärät ja väestötiedot. Viitattu 22.11.2020. <https://www.kuntaliitto.fi/tilastot-ja-julkaisut/kaupunkien-ja-kuntien-lukumaarat-ja-vaestotiedot>

Leemann, Lars & Kuusio, Hannamaria & Hämäläinen, Riitta-Maija 2015. Sosiaalinen osallisuus. Sosiaalisen osallisuuden edistämisen koordinaatiohanke (Sokra). Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 27.2.2020. https://thl.fi/documents/966696/3775621/Tietopaketti_Sosiaalinen_Osallisuus.pdf/4bc56a65-8eb2-41c3-87b8-ocd963a2c600

Opetushallitus 2011. Perusopetuksen aamu- ja iltapäivätoiminnan perusteet 2011. Tampere: Juvenes Print – Tampereen Yliopistopaino Oy. Viitattu 26.2.2020. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/131412_po_aamu_ja_iltapaiva-toiminnan_perusteet_2011.pdf

Opetushallitus 2018. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018. Määräykset ja ohjeet 2018: 3a. Viitattu 15.12.2020. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet.pdf

Opetushallitus 2020a. Aamu- ja iltapäivätoiminta. Viitattu 26.2.2020. <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/aamu-ja-iltapaivatoiminta>

Opetushallitus 2020b. Opetus- ja kulttuuritoimen rahoitus – yksikköhintojen ja rahoituksen määräytyminen vuonna 2020. Oppaat ja käsikirjat 2020: 5. Viitattu 30.12.2020. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/opetus_ja_kulttuuri-toimen_rahoytus_2020.pdf

Pelastakaa Lapset ry 2020a. Kohti unelmien vapaa-aikaa. Viitattu 13.3.2020. <https://www.pelastakaalapset.fi/lapsilta-opittua/haluatko-kehittaa-yhdessa-lasten-kanssa/kohti-unelmien-vapaa-aikaa-yhdessa-lasten-kanssa/>

Pelastakaa Lapset ry 2020b. Kokemuksia lasten osallisuusryhmästä vanhempien ihmeelliset vuodet -ryhmän rinnalla. Viitattu 13.3.2020. <https://www.pelastakaalapset.fi/lapsilta-opittua/haluatko-kehittaa-yhdessa-lasten-kanssa/lasten-osallisuus-ryhma/>

Pelastakaa Lapset ry 2020c. Lapsilta opittua. Viitattu 13.3.2020. <https://www.pelastakaalapset.fi/lapsilta-opittua/>

Pelastakaa Lapset ry 2020d. Palautteen kysyminen ja toiminnan arviointi. Viitattu 13.3.2020. <https://www.pelastakaalapset.fi/lapsilta-opittua/haluatko-toimia-lapsikeskeisesti/palautteen-kysyminen-ja-toiminnan-arviointi-yhdessa-lasten-kanssa/>

Pelastakaa lapset 2020e. Tiedon antaminen lapselle. Viitattu 11.3.2020. <https://www.pelastakaalapset.fi/lapsilta-opittua/haluatko-toimia-lapsikeskeisesti/tiedon-antaminen-lapselle/>

Pelastakaa Lapset ry 2020f. Toimi lapsikeskeisesti. Viitattu 11.3.2020. <https://www.pelastakaalapset.fi/lapsilta-opittua/haluatko-toimia-lapsikeskeisesti/>

Pelastakaa Lapset ry 2020g. Työkalu: Kuvakollaasi. Viitattu 13.3.2020. <https://www.pelastakaalapset.fi/lapsilta-opittua/haluatko-kehittaa-yhdessa-lasten-kanssa/tyokalu-1-kuvakollaasi/>

Pelastakaa lapset 2020h. Työkalu: Kuvitettu palvelupolku. Viitattu 13.3.2020. <https://www.pelastakaalapset.fi/lapsilta-opittua/tyokalu2-kuvitettu-palvelupolku/>

Pelastakaa lapset 2020i. Työkalu: Näytelmä. Viitattu 13.3.2020. <https://www.pelastakaalapset.fi/lapsilta-opittua/haluatko-kehittaa-yhdessa-lasten-kanssa/tyokalu-3-naytelma/>

Perusopetuslaki 1998/628.

Piironen, Tiina 2007. Ohjaajan opas lasten osallistavien ryhmien ohjaamiseen. Helsinki: Kuunnelkaa meitä. Lasten osallisuushanke 2006–2007. Viitattu 10.12.2020. <https://nuorisoseurat.fi/wp-content/uploads/2016/12/mun-vuoro-osallisuus-opas.pdf>

Pirkkala 2016. Esioppilaiden ja koululaisten aamu- ja iltapäivätoiminta Pirkkalassa. Toimintasuunnitelma. Viitattu 12.8.2020. https://www.pirkkala.fi/library/files/5f2d00ec475a6c5c7d69803f/5_Aamu-_ja_iltap_iv_toiminnan_toimintasuunnitelma.pdf

Pirkkala 2020. Kuntainfo. Viitattu 14.9.2020. <http://pirkkala.fi/kuntainfo>

Raivio, Helka & Karjalainen, Jarno 2013. Osallisuus ei ole keino tai väline – palvelut ovat! Osallisuuden rakentuminen 2010-luvun tavoite- ja toimintaohjelmissa. Teoksessa Era, Taina (toim.) Osallisuus – Oikeutta vai pakkoa. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 156, 12–34. Viitattu 27.2.2020. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/64153/JAMKJULKAISUJA1562013_web.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Roos, Piia & Viitanen, Eira 2017. Lapsi, sinä olet tähti! Vaasa: Waasa Graphics Oy.

Sinclair, Ruth 2004. Participation in practice. Making it meaningful, effective and sustainable. *Children & Society* 18(2), 106–118.

Stenvall, Elina & Seppälä, Ullamaija 2008. Talo lapsia varten. Lapsen osallisuus pääkaupunkiseudun päiväkodeissa. Helsinki: Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin työpapereita 2008:1. Viitattu 27.2.2020. www.socca.fi/files/100/Talo_lapsia_varten_lasten_osallisuus_paivakodissa.pdf

Turja, Leena 2007. Lasten osallisuus kasvatustyön suunnittelussa ja kehittämisessä. Teoksessa Ikonen, Oiva & Virtanen, Pirkko (toim.) Erilainen oppija – yhteiseen kouluun. Jyväskylä: PS-kustannus, 167–196.

Turja, Leena 2010. Lapset osallisina. Kohti uutta varhaiskasvatuskulttuuria. Varhaiskasvatus tänään. Suomen varhaiskasvatus ry:n verkkolehti toukokuu 2011, 24–35. Viitattu 27.2.2020. <https://ecef.org/wp-content/uploads/2014/03/2011-3-Turja.pdf>

Tuulaniemi, Juha 2011. Palvelumuotoilu. Hämeenlinna: Talentum.

Ukkonen, Milla 2013. Nuoret toiminnan kehittäjinä nuortentalon katutason toiminnassa. Teoksessa Era, Taina (toim.) Osallisuus – oikeutta vai pakkoa. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 156, 106–121. Viitattu 27.2.2020. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/64153/JAMKJULKAISUJA1562013_web.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Vuorinen, Tero 2013. Strategiakirja. 20 työkalua. Helsinki: Talentum.

LIITTEET

LIITE 1. OHJAAJAN MUISTILISTA

	Ennen toimintaa	Toiminnan aikana	Toiminnan jälkeen
Myönteinen tunnistaminen	Päätä nähdä lasten vahvuudet.	Näe lapset yksilöinä, ja keskity lasten vahvuuksiin.	Sanoita lapsille onnistumisia.
Arvosta lapsen maailmaa	Suhtaudu lapsiin ja lasten ideoihin ennakkoluulottomasti.	Hyödynnä toiminnallisia, tarinallisia ja mielikuvituksellisia tapoja toimia.	Käytä lapsille mielekästä palautekanavaa.
Huomioi lapsen kieli	Esittele toiminta ja anna ohjeet lapsille ymmärrettävästi	Anna lasten ilmaista itseään kehollisesti ja kuvallisesti.	Käytä lapsille ymmärrettävää palautekanavaa.
Uskalla jakaa valtaasi	Mieti, millaisissa tilanteissa voisit jakaa valtaasi lapsille.	Tartu lapsen ideoihin, älä väheksy lasta. Anna lasten vaikuttaa oikeisiin asioihin toiminnan kaikissa vaiheissa.	Kiitä lapsia osallistumisesta ja palautteen antamisesta. Reagoi palautteeseen.
Jaa tietoa	Kerro lapsille, mitä tapahtuu ja miksi näin tehdään. Kerro, miten lapsi voi ilmaista itseään.	Perustele jos lasten ideoita ei voi toteuttaa. Vastaa kysymyksiin. Näytä, että lasten ideat tulevat käyttöön.	Kerro, miksi haluat kuulla palautetta ja miten palaute huomioidaan.
Kuule lasta aidosti	Näytä lapsille, että olet kiinnostunut heidän ajatuksistaan.	Pysähdy, kun lapsi haluaa kertoa ajatuksiaan. Tarkista, että olet ymmärtänyt lasten ajatukset oikein.	Kiitä lasta ajatustensa jakamisesta.
Vapaaehtoisuus	Kerro lapsille, että osallistuminen on vapaaehtoista.	Huolehdi, että toiminnan voi jättää myös kesken.	Anna mahdollisuus antaa nimetöntä palautetta.
Yhdenvertaisuus	Huomioi toimintaa valmistellessasi erityyppiset lapset.	Hyväksy erilaiset tavat osallistua. Huomioi kaikkien ideat.	Tarjoa monipuolisia tapoja antaa palautetta.

LIITE 2. SUUNNITTELU- JA KOKEILULOMAKE

Toimintamuoto:		Nro:	
SUUNNITTELU PVM <input type="text"/>		KOKEILU	
Tarinatuokio		Toteutui (pvm/havainnoi) <input type="text"/> Osallistujia <input type="text"/>	
TOTEUTUMINEN		Havainnot ja haasteet (aikataulut, resurssit ym.)	
Suunnittelu		Toteutui (pvm/havainnoi) <input type="text"/> Suunnittelijamäärä <input type="text"/> ISO SOPIVA PIENI	
TOTEUTUMINEN		Ohjeet: Ymmärrettävät ----- Vaikeatajuiset Ohjaustarve: Suuri ----- Pieni Idea syntyi ☐ Palaute ☐ ☐ ☐ Valmistelut ___ min Kesto ___ min Purku ___ min	
		Muut havainnot ja haasteet (aikataulut, resurssit, ohjeet)	
Valmistelu		Toteutui (pvm/havainnoi) <input type="text"/> Valmistelijamäärä <input type="text"/> ISO SOPIVA PIENI	
TOTEUTUMINEN		Miksi ei toteutunut	
		Ohjaustarve: Suuri ----- Pieni Valmistelut ___ min Palaute ☐ ☐ ☐ Kesto ___ min Purku ___ min	
		Muut havainnot ja haasteet (aikataulut, resurssit, ohjeet)	
Toteutus		Toteutui (pvm/havainnoi) <input type="text"/> Toteuttajamäärä <input type="text"/> ISO SOPIVA PIENI	
TOTEUTUMINEN		Miksi ei toteutunut	
		Ohjaustarve: Suuri ----- Pieni Valmistelut ___ min Palaute ☐ ☐ ☐ Kesto ___ min Purku ___ min	
		Muut havainnot ja haasteet (aikataulut, resurssit, ohjeet)	
Jälkipuinti		Toteutui (pvm/havainnoi) <input type="text"/> Osallistujamäärä <input type="text"/> ISO SOPIVA PIENI	
TOTEUTUMINEN		Miksi ei toteutunut	
		Palaute koko prosessista ☐ ☐ ☐ Valmistelut ___ min Kesto ___ min Purku ___ min Osallistuisi ☐ Toi uutta ☐ uudestaan LAPSILTA K/E	
		Muut havainnot ja haasteet (aikataulut, resurssit, ohjeet)	

LIITE 3. OSALLISTUMISTAULUKKO

TÄYTETÄÄN NOIN KERRAN KUUKAUDESSA KOKEILUVAIHEEN AJAN.

**Millaisissa tilanteissa lapset pääsevät osallistumaan
toiminnan suunnitteluun ja toteuttamiseen?**

pvm: _____	Lapset mukana suunnittelussa ja toteuttamisessa.	Lapset mukana suunnittelussa.	Lasten toiveita kuullaan ja toteutetaan suunnitelmallisesti.	Lasten toiveita kuullaan ja toteutetaan satunnaisesti.
Leikki (vapaa ja ohjattu)				
Perustarpeet (ruoka ja lepo)				
Toiminta (arki ja erikoistapahtumat)				
Ympäristö (tarvikkeet, miljöö)				

pvm: _____	Lapset mukana suunnittelussa ja toteuttamisessa.	Lapset mukana suunnittelussa.	Lasten toiveita kuullaan ja toteutetaan suunnitelmallisesti.	Lasten toiveita kuullaan ja toteutetaan satunnaisesti.
Leikki (vapaa ja ohjattu)				
Perustarpeet (ruoka ja lepo)				
Toiminta (arki ja erikoistapahtumat)				
Ympäristö (tarvikkeet, miljöö)				

pvm: _____	Lapset mukana suunnittelussa ja toteuttamisessa.	Lapset mukana suunnittelussa.	Lasten toiveita kuullaan ja toteutetaan suunnitelmallisesti.	Lasten toiveita kuullaan ja toteutetaan satunnaisesti.
Leikki (vapaa ja ohjattu)				
Perustarpeet (ruoka ja lepo)				
Toiminta (arki ja erikoistapahtumat)				
Ympäristö (tarvikkeet, miljöö)				

LIITE 4. OPINNÄYTETYÖN TUOTOS

Oravalaakso - Välineitä lasten osallistumisen
tukemiseen toiminnan suunnittelussa ja
toteuttamisessa

Tammikuu 2021
Henna Ala-Mikkula
Humanistinen ammattikorkeakoulu

CC BY 4.0 -lisenssi

SISÄLLYS

Osallistumisen merkitys	4
Alkutarina: Terveisiä Oravalaaksosta	5
Kalavihko	6
Kalastus luovan toiminnan avulla	8
Lasten kokous	12
Salapoliiseikkailu	14
Ääniarvotukset	16
Omat esitykset	18
Kalenteri	20
Ohjaajan muistilista	21
Kalavihkon kansikuva	22
Kalastusjulisteen malli	23
Lasten kokouksen runko	24
Salapoliisilomake	25
Salapoliiseikkailun vihjeet	26
Ääniarvotuslomake	27

Tämä opas antaa lasten kanssa työskenteleville välineitä, joiden avulla lapset voidaan ottaa mukaan toiminnan suunnitteluun ja toteuttamiseen. Opas on syntynyt koululaisten iltapäivätoiminnan tarpeista, ja se perustuu Opetushallituksen Perusopetuksen aamu- ja iltapäivätoiminnan perusteisiin vuodelta 2011. Opas soveltuu kuitenkin laajemminkin lasten kanssa tehtävään työhön.

Oppaan on tarkoitus olla mahdollisimman helppokäyttöinen. Osa toimintamuodoista vaatii kuitenkin jonkin verran ajankäyttöä ja vaivannäköä. Toteuttamisohjeiden alla olevat pallot kuvaavat toteuttamisen helppoutta:

● ○ ○ vaivaton, ● ● ○ kohtuullinen, ● ● ● vaatii aikaa.

Oppaasta löytyy muutama tapa lasten toiveiden ja kiinnostuksenkohteiden keräämiseen, mistä puhutaan oppaassa kalastuksena. Oppaasta löytyy myös ohjeet lasten kokouksiin, joissa lapset voivat aikuisen tuella pohtia ryhmään arkeen liittyviä kysymyksiä. Lapset voivat myös suunnitella ja toteuttaa toisille lapsille salapoliiseikkailuja ja ääniarvotuksia oppaassa olevien lomakkeiden avulla. Lisäksi omana toimintamuotonaan esitellään lasten omat esitykset.

Toimintamuotoihin liittyvä viriketarina kannattaa lukea lasten kanssa ennen toiminnan aloittamista. Tarinan tarkoituksena on kertoa lapsille etukäteen, mistä toiminnassa on kyse.

Oppaassa riittää materiaalia koko toimintakaudelle. Toimintamuodot toimivat parhaiten, kun ne vakiintuvat osaksi ryhmän arkea, ja aloitettu projekti kannattaa aina saattaa loppuun ennen uuteen siirtymistä. Oppaan käyttäjä on kuitenkin vapaa soveltamaan oppaan toimintaohjeita ryhmänsä tarpeiden mukaisesti.

Oppaasta löytyy tiivis paketti osallistumismahdollisuuksien merkityksestä lapsen hyvinvoinnille, kalenteri toiminnan aikatauluttamiseksi ja ohjaajan muistilista eli lista näkökulmista, joita osallistumismahdollisuuksia tarjottaessa kannattaa toiminnan eri vaiheissa huomioida.

Valtaosa oppaan toimintamuodoista on sovellettu jo olemassa olevista toimintamalleista. Salapoliiseikkailut, kalastusjulistet, oppaan kuvitus ja viriketarinat ovat omia tuotoksiani. Olen työskennellyt iltapäivätoiminnan ohjaajana pian kymmenen vuoden ajan, ja tämä opas on syntynyt Humanistisessa ammattikorkeakoulussa yhteispedagogian oppinnäytetyöni tuotoksena.

3

Tammikuussa 2021 Henna Ala-Mikkula

OSALLISTUMISEN MERKITYS

Osallistuminen on toimintaa, joka tapahtuu yhdessä muiden kanssa. Osallistumiseen liittyy tiiviisti myös osallisuuden käsite. Siinä missä osallistuminen on helppo määritellä ulkoa päin, osallisuus on jokaisen henkilökohtainen kokemus kuulumisestaan ryhmään ja mahdollisuksistaan vaikuttaa ryhmää koskeviin asioihin.

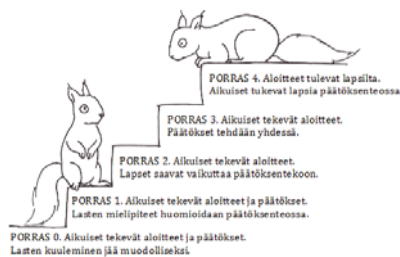
Tämän oppaan tarkoituksena on lisätä lasten mahdollisuuksia osallistua. Samalla lapsen osallisuuden kokemus hyvin todennäköisesti vahvistuu. Tässä vihkossa osallistumismahdollisuudet liittyvät kuulluksi tulemiseen, yhteisistä asioista huolehtimiseen ja vertaisohjaajana toimimiseen. Näillä kaikilla on vaikutuksia lapsen hyvinvointiin.

Kuulluksi tuleminen hyvinvointivaikutukset liittyvät lapsen kokemukseen omasta itsestään. Kun hän huomaa, että aikuinen on kiinnostunut hänen ajatuksistaan, hän kokee olevansa arvostettu, tärkeä ja hyväksytty ja uskalltaa jakaa ajatuksiaan yhä rohkeammin. Näin päästään lähemmäksi lapsen todellisia tarpeita, ja myös lapsi oppii ymmärtämään itseään paremmin. Kun lapsi huomaa, että hän voi vaikuttaa itselleen tärkeisiin asioihin, hänen motivaationsa osallistua kasvaa edelleen.

Yhteisistä asioista huolehtiminen auttaa lasta oppimaan tärkeitä yhdessä toimimisen taitoja. Lapsi oppii ymmärtämään vastuun käsitettä, valintojensa seurauksia ja rooliaan osana yhteisöä. Yhdessä ideoiminen, suunnitteleminen ja päättäminen vahvistavat lapsen vuorovaikutus- ja päätöksentekotaitoja, ja onnistumisen ja osaamisen kokemukset kasvattavat lapsen itseluottamusta.

Lapsen itseluottamus ja yhdessä toimimisen taidot vahvistuvat myös silloin, kun lapsi pääsee irrottautumaan ohjattavan roolistaan ja kantamaan vastuuta vertaisohjaajana. Lapselle on suuri asia huomata olevansa aikuisen silmissä niin luotettava, että tämä voi luovuttaa palan valtaansa hänelle. Parhaimmillaan tämä rohkaisu ja opitut taidot kantavat lasta pitkälle tulevaisuuteen.

Oppaan taustalla vaikuttaa ajatus osallistumisen portaista. Mallissa lasten osallistuminen toimintaan liittyyään päätöksentekoon lähtee lasten muodollisesta kuulemisesta ja aikuisten tekemistä aloitteista. Viimeisellä portaalla lapset tekevät toimintaan liittyviä aloitteita ja aikuiset tukevat heitä päätöksenteossa. On kuitenkin hyvä huomata, että viime kädessä vastuu toiminnan suunnittelusta ja toteuttamisesta on aikuisella. Tämän oppaan toimintamuodot sijoittuvat osallistumisen portaalle 1, 3 ja 4.

Lapset ovat erilaisia. Toiset suhtautuvat innokkaasti uusiin mahdollisuuksiin ja lähtevät mielellään huolehtimaan yhteisistä asioista. Toisia kiinnostaa enemmän kavereiden seura ja muut omat jutut. Osallistumista onkin myös tarjottuista mahdollisuuksista kieltäytyminen, jos lapsi niin haluaa. Voikin hyvin olla, että osa ryhmästä ei pääse tämän oppaan avulla ensimmäistä osallistumisen porrasta korkeammalle. Eriarvoisuuden estämiseksi voi kuitenkin olla hyödyllistä pohtia, miksi jotkut lapset eivät näytä kiinnostuvan tarjotuista mahdollisuuksista.

Lopuksi on hyvä muistaa, että lasten osallistuminen voi toteutua myös ilman erityisiä välineitä. Lasten spontaaneihin ideoihin tarttuminen ja luontevat arkipäivän keskustelut ovat loistavia tilaisuuksia edistää lasten osallistumismahdollisuuksia tavallisen arjen keskellä. Tärkeintä on, että aikuinen suhtautuu lasten aloitteisiin avoimin silmin. Erityisten menetelmien etuna on kuitenkin, että niiden avulla osallistumismahdollisuuksien tarjoamiseen saadaan johdonmukaista ja pitkäjänteisyyttä.

- Alanko 2010. Osallisuuden paikat koulussa. Teoksessa Missä lapsuutta tehdään? 55-72.
 Autio 2015. Miten myönteinen tunnistaminen ammatillisena työotteena haastaa työntekijän? Teoksessa Myönteinen tunnistaminen. 112-117.
 Eskel & Marttila 2013. Osallisuuden kokemus osana yhteisöllisyyttä. Teoksessa Pienten piirissä: Yhteisöllisyyden merkitys lasten hyvinvoinnille. 75-96.
 Karlsson 2010. Lapsinäkökulmainen tutkimus ja aineiston tuottaminen. Teoksessa Missä lapsuutta tehdään? 121-141.
 Leemann & Kuusio & Hämäläinen 2015. Sosiaalinen osallisuus. Sosiaalisen osallisuuden edistämisen koordinaatiohanke (Sokra).
 Roos & Viitanen 2017. Lapsi, sinä olet tähti!
 Turja 2010. Lapsen osallisuus - kohti uutta varhaiskasvatuskulttuuria. Teoksessa Suuntana laadukas varhaiskasvatus. Professori Eeva Hujalan matkassa. 30-47.

4

Alkutarina Terveisiä Oravalaaksosta

Heippa. Minä olen Myrsky. Minä olen orava ja asun paikassa nimeltä Oravalaakso. Me oravat viihdymme täällä, koska täällä on paljon vanhoja ja vahvoja kuusia, joissa kasvaa maukkaita käpyjä. Ja oravalaakso on suojassa kahden ison mäen välissä. Siksi ihmiset eivät helposti löydä tänne.

Minä olen vielä aika pieni orava. Asun sammalpesässä yhdessä perheeni kanssa. Pesässä on ihanan pehmeää ja lämmintä. Aikuisilla oravilla on usein kiire. Ne keräävät meille käpyjä talvea varten, kotipesässä on aina jotakin korjattavaa ja aikuisilla on paljon tärkeitä asioita, joita pitää pohtia yhdessä muiden aikuisten kanssa.

Olen minäkin kyllä kiireinen. Päivällä käyn oravakoulua toisella luokalla ja sen jälkeen olen vielä vähän aikaa oravakerhossa. Oravakerhossa käyvät myös minun kaverini Naava, Havu, Terho ja Vauhti. Oravakerhon aikuiset keksivät meille kaikenlaista puuhaa ja he ovat luvanneet, että myös me saamme suunnitella mitä kerhossa voitaisiin tehdä. Se kuulostaa kivalta. Tehdäänköhän sinunkin kerhossasi samanlaisia juttuja?

Myrsky

Tästä voit jatkaa suoraan ensimmäiseen tarinaan riippuen siitä, minkä toimintamuodon valitset ensin.

5

KUULLUKSI TULEMINEN - PORRAS 1

KALAVIHKKO

Lapset kertovat aikuiselle usein mielellään kiinnostuksenkohteistaan ja toiveistaan spontaanisti tavallisen arjen keskellä. Kaikki eivät kuitenkaan jaa ajatuksiaan yhtä avoimesti. Aikuinen voikin tukea lapsen mielipiteenilmaisua pysähtymällä hetkeksi tämän vierelle ja pyytämällä tätä kertomaan itselleen tärkeistä asioista. Myös luonteeltaan puheliaampi lapsi saattaa yllättyä iloisesti, kun hän huomaa, että aikuinen haluaa ihan oikeasti kuulla hänen ajatuksiaan. Omien toiveiden ja kiinnostuksenkohteiden siirtyminen näkyväksi osaksi ryhmän arkea tuottaa lapselle iloa ja tukee hänen kiinnostustaan ryhmään.

Kalavihko on tapa kerätä ryhmän jäsenen kiinnostuksenkohteita ja toiveita johdonmukaisesti. Tyhjen sivujen täyttymistä seuraamalla ohjaaja pystyy varmistamaan, että kaikkia ryhmän jäseniä on varmasti kuultu. Koska lapset lisäävät mielellään vihkoon uusia toiveita sitä mukaa, kun ne tulevat mieleen, toiveiden viereen kannattaa lisätä päivämäärä, jolloin toive on kirjattu vihkoon. Näin voidaan varmistaa, että kaikkia ryhmän jäseniä on kuultu suunnilleen yhtä usein.

Osa lasten toiveista saattaa olla hyvinkin suureellisia. Onkin hyvä sanoittaa lapselle heti vihkon täyttämistä aloitettaessa, ettei kaikkia toiveita pystytä välttämättä toteuttamaan ja että toiveiden täyttämiseen voi mennä aikaa. Tärkeää olisi kuitenkin toteuttaa ainakin yksi toive jokaiselta lapselta. Jos lapsen kaikki toiveet ovat mahdottomia toteuttaa, kannattaa jatkaa toiveiden keräilyä.

Ohjaajan kannattaa kirjata kalavihkon ideat muistiin esimerkiksi aihepiireittäin. Ideat voi tehdä lapsille näkyväksi **kalastusjulisteen** avulla (s. 23). Julisteessa vielä toteutumattomat toiveet ovat vedessä "kaloina" ja toteutuneet toiveet on jo nostettu rannalle. Näin lapset pystyvät konkreettisesti seuraamaan toiveiden toteutumista. Kalastusjulistee voidaan askarrella yhdessä lasten kanssa. Juliste kannattaa päivittää ja käydä läpi yhdessä lasten kanssa parin viikon välein.

KALAVIHKON TOTEUTTAMINEN

1. VALMISTELU

- Varaa tarpeeksi paksu vihko.
- Kirjoita jokaisen ryhmän jäsenen nimi omalle aukeamalleen.
- Jos haluat, voit koristella vihkon kannen. Valmis kuva löytyy sivulta 22.

2. VIRIKETARINA

- Varaa viriketarinalle aikaa noin 10 min.
- Jos Kalavihko on ensimmäinen tarina, jonka luette, lue myös alkutarina.
- Kerro lapsille, että meilläkin on nyt käytössä samanlainen vihko kuin tarinassa ja että lapset pääsevät vuorotellen täyttämään vihkoa yhdessä aikuisen kanssa.
- Varaa aikaa myös lasten kysymyksille.

3. TOTEUTUS

- Täytä vihkoa muun toiminnan ohessa.
- Pyri saamaan vihkoon jokaisen ryhmän jäsenen ajatuksia 1–2 viikon aikana.
- Kerro, ettei kaikkia toiveita voida välttämättä toteuttaa, mutta jokaiselta pyritään toteuttamaan jotakin.
- Kerro lapselle, että vihkoon voi lisätä ajatuksia myöhemminkin.
- Merkitse lapsen aukeamalle päivämäärä, jolloin ajatukset on kirjattu vihkoon.

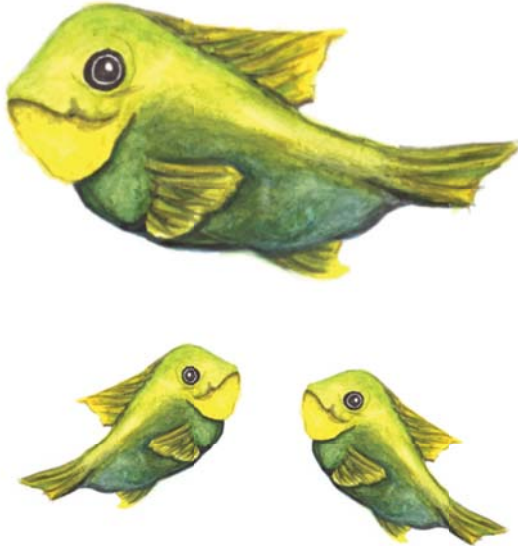
4. JÄLKIPUINTI

- Toteutetaan, kun vihkossa on jotakin jokaiselta lapselta.
- Katso, että jokaiselta lapselta on ainakin yksi toteuttamiskelpoinen toive.
- Kerro toiveista lapsille kalastusjulisteen avulla (s. 23).
- Siirrä toiveita julisteen rannalle sitä mukaa kun ne toteutuvat.
- Päivitä juliste parin viikon välein yhdessä lasten kanssa.

6

Viriketarina Kalavihko

Moikka taas! Mitä kuuluu? Meille Oravalaaksoon kuuluu hyvää. Vähän aikaa sitten meidän oravakerhon aikuiset näyttivät meille lapsille ihan tyhjän vihkon. Tai se vihko oli muuten tyhjä, mutta jokaiselle aukeamalle oli kirjoitettu jonkun lapsen nimi. Minullakin oli vihkossa oma aukeama.

Aikuiset sanoivat, että meistä ihan jokainen saisi piirtää tai kirjoittaa vihkoon sellaisia asioita, joista tykkää. Ja ei haitannut yhtään, jos ei osannut vielä kirjoittaa, koska sitten voi kertoa aikuiselle, mitä haluaisi kirjoittaa. Kaikki olisivat heti halunneet kertoa lempiasioistaan, mutta aikuiset sanoivat, että pitää odottaa omaa vuoroa.

Kun minun vuoroni tuli, olikin vaikea keksiä mitään. Aikuiset sanoivat, ettei haittaa, vihkoon voi sitten myöhemminkin lisäillä juttuja. Piirsin kuitenkin oravia, jotka leikkivät piilosta, koska se on lempileikkiäni. Ja sitten kirjoitin, että tykkään pelata pleikkaria. Kaverini Naava kirjoitti, että hän tykkää yhdestä pelistä.

Kun kaikki olivat kirjoittaneet tai piirtäneet vihkoon jotakin, aikuiset kertoivat, että nyt kun he tietävät, mitkä ovat meidän lempiasioita, he voivat ottaa niitä huomioon täällä kerhossa. Ja arvattaa mitä! Heti seuraavana päivänä värityskuvakansioon oli ilmestynyt kuvia Naavan lempipelistä. Ja eilen aikuiset kysyivät, ketkä kaikki haluavat leikkiä piilosta. Pleikkaria aikuiset eivät luvanneet kerhoon hankkia, mutta oli kiva, että toinen lempiasiani toteutettiin. Oletko sinä vielä saanut kertoa lempiasioitasi vihkoon?

Myrsky

7

KUULLUKSI TULEMINEN - PORRAS 1

KALASTUS LUOVAN TOIMINNAN AVULLA

Lasten toiveita voidaan kerätä myös luovan toiminnan avulla. Näin lapsen mieleen saattaa tulla ajatuksia, joista hän ei itsekään ole tietoinen. Käyttökelpoisia ideoita ei välttämättä aina synny, mutta se ei ole vaarallista. Aina voi yrittää uudelleen. Pääasia on, että lapsilla on hauskaa ja että he tulevat kuulluksi.

Minä olen puu -leikissä tehdään annetusta aiheesta yhteinen patsas. Leikkijät siirtyvät yksi kerrallaan osaksi patsasta ja kertovat samalla, mitä esittävät. Kyseessä ei siis ole arvausleikki. Leikkijät voivat myös tehdä yhteistyötä patsaassa. Jos yksi leikkijä esittää kiveä, toinen voi olla jänis, joka on kiven takana piilossa. On kuitenkin tärkeää, etteivät leikkijät liiku tai vaihda paikkaa leikin aikana. Kyseessä on patsas! Lapsen ei ole pakko osallistua leikkiin, jos hän ei halua.

Kun minä olen puu -leikin tarkoituksena on lasten toiveiden kartoitus, patsas tehdään aiheesta, josta aikuiset haluavat saada lisää tietoa. Mahdollisia aiheita ovat esimerkiksi "Hauska kerhopäivä", "Kiva retki" tai "Pehmoeleäinten juhlat".

Sadutus on suomalainen 1980-luvulla syntynyt keksintö, jonka avulla saadaan tietoa sadutettavasta ja tuetaan tämän hyvinvointia. Sadutuksessa on tärkeää kirjata lapsen kertoma satu ylös juuri niin kuin hän sen kertoo. Kun satu on valmis, se luetaan lapselle, ja tämä voi vielä korjata satua haluamallaan tavalla. Tavallisesti sadutus alkaa avoimella kehotuksella "Kerro minulle satu". Kalastusvälineenä sadutuksen alkukehoitus on kuitenkin täsmällisempi, esimerkiksi "Kerro minulle satu kivasta retkestä". Lopuksi muistellaan lasten kanssa, millaisia ideoita sadun aikana keksittiin ja mitä niistä lapset halusivat toteuttaa oikeastikin.

Luovan toiminnan avulla syntyneet käyttökelpoiset ideat voi tehdä lapsille näkyväksi kalastusjulisteen avulla. Voit lukea kalastusjulistestä tarkemmin sivuilta 6, ja julisteen malli löytyy sivulta 23.

MINÄ OLEN PUUN TOTEUTTAMINEN

1. VALMISTELU

- Päätä, mistä aiheesta haluat saada leikin avulla tietoa.

2. VIRIKETARINA

- Varaa viriketarinalle aikaa noin 10 min.

- Jos Minä olen puu on ensimmäinen tarina, jonka luette, lue myös alkutarina.

3. TOTEUTUS

- Varaa leikille aikaa noin 20 min.

- Kerro lapsille, että nyt leikitään samaa leikkiä kuin oravien kerhossa.

- Käy läpi leikin säännöt lasten kanssa.

- Kerro lapsille leikin aihe.

- Kirjaa muistiin kaikki leikin aikana esiin tulleet ajatukset.

- Käykää lopuksi yhdessä läpi, mitä kukin patsaassa olija esittikään.

- Voitte myös miettiä, miten lasten ideat voisivat näkyä ryhmän arjessa.

- Antakaa itsellenne isot aplodit.

4. JÄLKIPUINTI

- Lisää leikin aikana syntyneitä ideoita kalastusjulisteeseen (s. 23).

- Siirrä toiveita julisteen rannalle sitä mukaa kun ne toteutuvat.

- Päivitä juliste parin viikon välein yhdessä lasten kanssa.

8

Viriketarina Minä olen puu

Hei taas, Myrsky-orava täällä! Tänään me leikittiin oravakerhossa uutta leikkiä. Sen nimi oli Minä olen puu. Siinä esitetään patsaana jotakin tiettyyn aiheeseen sopivaa. Aikuiset antoivat meille aiheeksi Hauska kerhopäivä. Me teimme yhden ison patsaan, jossa kaikki saivat esittää jotakin asiaa, joka meistä sopisi hauskaan kerhopäivään. Koska minä tykkään piirtää, niin esitin patsaassa piirtävää oravaa. Kaverini Terho taas esitti, että hän pelaa sählyä.

Kun kaikki olivat saaneet esittää jotakin, katsoimme, mitä kaikkea patsaassa oikein oli. Siinä oli meidän kaikkien lempiasioita. Sitten annoimme itsellemme oikein isot aplodit. Aikuiset lupasivat, että koitetaan oikeastikin toteuttaa kerhossa niitä kivoja juttuja, joita me keksittiin patsaaseen. Onko patsasleikki teille tuttu?

Myrsky

9

SADUTUKSEN TOTEUTTAMINEN

SADUTUKSEN OHJE

"Kerro satu."
*"Kirjaan sen juuri niin kuin sen
minulle kerrot."*

*"Lopuksi luen tarinasi ja voit
muuttaa tai korjata sitä,
mikäli haluat."*

Lue lisää sadutuksesta
<https://lapsetkertovat.org/toimintamme/sadutus/>

1. VALMISTELU

- Päätä, mistä aiheesta haluat saada sadutuksen avulla tietoa.

2. VIRIKETARINA

- Varaa viriketarinalle aikaa noin 10 min.
- Jos Sadutus on ensimmäinen tarina, jonka luette, lue myös alkutarina.
- Kerro lapsille, että nyt tehdään samalla lailla kuin oravien kerhossa.
- Jos et heti pysty saduttamaan lapsia pienissä ryhmissä, kerro, milloin kaikki pääsevät kertomaan satunsa.

3. TOTEUTUS

- Varaa sadutukselle aikaa noin 30 min.
- Saduta lapsia korkeintaan 6 hengen ryhmissä.
- Kerro sadutuksen ohje lapsille, ja pyydä lapsia kertomaan satu haluamastasi aiheesta.
- Kirjaa tarina ylös juuri niin kuin lapset sen kertovat.
- Lue valmis tarina lapsille ja anna heidän korjata tarinaa halutessaan.
- Kysy millaiset tarinassa olleet asiat olisivat lasten mielestä oikeastikin mukavia.

4. JÄLKIPUINTI

- Kerää kaikki tarinat lasten nähtäville.
- Lisää tarinoista löytyneet lasten mielestä mukavat käyttökelpoiset ideat kalastusjulisteeseen (s. 23).
- Siirrä toiveita julisteen rannalle sitä mukaa kun ne toteutuvat.
- Päivitä juliste parin viikon välein yhdessä lasten kanssa.

10

Viriketarina Sadutus

Moikka! Tänään me lapset keksittiin täällä oravakerhossa ihan oma tarina. Aikuiset antoivat meille vain tarinan aiheen. Se oli Kiva retki. Jokainen sai kertoa tarinaan jotakin omalla vuorollaan, ja aikuinen kirjoitti tarinan paperille ihan niin kuin me sanoimme. Meidän tarina kertoi jäniksistä, jotka lähtivät retkelle. Minä keksin, että jänikset tutkivat metsässä ötököitä. En ihan tiedä, mistä se tuli mieleen. En edes itse oikein tykkää ötököistä. Kaverini Havu taas sanoi, että jäniksillä oli retkellä mukana eväät.

Kun tarina oli valmis, aikuinen luki sen meille. Me saimme vielä korjata, jos joku kohta oli kirjoitettu väärin. Sitten aikuinen kysyi, mitkä kohdat tarinassa olivat sellaisia, joita me oikeasti haluaisimme tehdä retkellä. Vaikka minua itseäni ei kauheasti kiinnosta ötökät, niin ötököiden tutkiminen kuulosti Havusta kivalta. Ja eväretki oli meistä kaikista tosi hyvä idea. Sovimme aikuisten kanssa, että teemme pian eväretken, ja retkellä saa myös tutkia ötököitä, jos haluaa. Minusta se oli hyvin päätetty. Oletteko te päässeet kertomaan tarinoita?

Myrsky

11

YHTEISISTÄ ASIOISTA HUOLEHTIMINEN
- PORRAS 3-4

LASTEN KOKOUS

Lasten kokouksen tarkoitus on antaa lapsille mahdollisuus päättää yhdessä ryhmän arkeen liittyvistä kysymyksistä. Näitä kysymyksiä kutsutaan pulmiksi. Pulmat eivät välttämättä ole varsinaisia ongelmia, mutta ne ovat asioita, joiden ratkaiseminen vaatisi aikuiseltakin suunnittelua ja valintojen tekemistä.

Aikuinen päättää aluksi ratkaistavat pulmat lasten puolesta. Myöhemmin, kun lapset ovat jo tottuneet ratkaisemaan pulmia, myös pulmat voidaan keksiä yhdessä lasten kanssa. Tällöin päästään osallistumisen portaalle 4.

Lasten kokouksen runko on yksinkertainen (s. 24). Pulma esitellään lapsille, siihen mietitään ratkaisuja yhdessä ja lopuksi valitaan ratkaisuisista yhdessä parhaat ja sovitaan ratkaisun toteuttamisesta käytännössä.

MAHDOLLISIA PULMIA

NÄYTTELY

Tehtäisiinkö näyttely kotivälle? Mitä siellä voitaisiin esitellä?

ESITYS

Tehtäisiinkö esitys? Kenelle se tehtäisiin? Mitä esitettäisiin?

TOIMINTATUOKIO

Järjestettäisiinkö toimintatuokio muille lapsille? Mitä siinä tehtäisiin?

TEEMAPÄIVÄ

Pidettäisiinkö teemapäivä? Mistä aiheesta? Mitä silloin tehtäisiin?

TOIMINTAYMPÄRISTÖÖN VAIKUTTAMINEN

Koristeltaisiinko toimintatilan seinät? Entä ikkunat?
Tai jotain ihan muuta?

OSALLISTUVA BUDJETOINTI

Sovitaan lasten kanssa budjettiin sopivan rahamäärän, esimerkiksi 20 euron käyttämisestä.

LASTEN KOKOUKSEN TOTEUTTAMINEN

● ○ ○

1. VALMISTELU

- Valmista lasten kokouksen runko (s. 24).
- Valitse lasten kokouksessa ratkaistava pulma.
- Päätä lasten kokouksen päivä. Mielellään parin päivän kuluttua viriketarinan lukemisesta.

2. VIRIKETARINA

- Varaa viriketarinalle aikaa noin 10 min.
- Jos Lasten kokous on ensimmäinen tarina, jonka luette, lue myös alkutarina.
- Kerro lapsille, että myös meillä tehdään samalla lailla kuin oravien kerhossa.
- Kerro, milloin seuraava lasten kokous on ja mikä kokouksen aihe on.
- Kerro, että kaikki ovat tervetulleita mukaan.

3. KOKOUS

- Varaa lasten kokoukselle aikaa noin 20 min.
- Kokouksen kannattaa osallistua kerrallaan korkeintaan 10 lasta.
- Kerää lapset yhteen. Ei ole pakko istua pöydän ääreen.
- Näytä lapsille lasten kokouksen runko ja esittele se.
- Anna lasten kertoa erilaisia ratkaisuvaihtoehtoja.
- Kirjaa hullutkin ideat.
- Keskustelkaa vaihtoehtoja ja valitkaa niistä sopivat.
- Tehkää sopimus: mitä tehdään, milloin tehdään, kuka tekee.

4. SUUNNITELMIEN TOTEUTTAMINEN

- Toimikaa sen mukaan, mitä olette sopineet.
- Pitäkää lasten kokouksia säännöllisesti.

12

Viriketarina

Lasten kokous

Heippa, Myrsky täällä taas! Meidän oravakerhon aikuiset pitävät aina välillä kokouksia. Entä teidän aikuiset? Meidän ohjaajat suunnittelevat kokouksissa juttuja tänne kerhoon, retkiä ja juhlia ja sellaista kaikkea ihan kivaa.

Viime viikolla aikuisilla oli kuitenkin ihan uusi idea. Heidän mielestään oli epäilemättä, että vain aikuiset suunnittelevat juttuja. Oikeasti aikuiset eivät edes aina tiedä, mikä lasten mielestä olisi kivointa. Siksi aikuiset ajattelivat, että lapsillakin voisi olla kokouksia. Aikuiset olisivat tietysti mukana ja auttaisivat meitä.

Ensimmäinen kokous olikin jo ihan pian, ja sinne pääsivät mukaan kaikki, jotka halusivat. Minä ja Terho ja Vauhti lähettiin katsomaan. Meidän piti ratkaista ihan oikea pulma: miten kerhuhuoneen seinät voisi koristella.

Vauhti ehdotti, että keräisimme käpyjä ja koristelisimme niillä seinät. Minä ehdotin, että piirrettäisiin pahville hassuja eläimiä. Terhon mielestä taas seinille olisi voinut askarrella kummituksia.

Kaikkien ehdotukset olivat hyviä. Päätimme kuitenkin, että emme kerää käpyjä koristeiksi, koska joku kuitenkin kohta söisi ne. Mutta pidimme sekä kummitukset että hassut eläimet. Sovimme, että Terho askartele kummitukset ja minä ja Vauhti teemme eläimiä. Ja päätimme kysyä niiltäkin, jotka eivät tulleet kokoukseen, kiinnostaisiko heitä kummitusten tai eläinten askartelu. Aika monta kiinnostui, eikä mennytkään montaa päivää, kun kerhuhuoneen seinät olivat täynnä kummituksia ja hassuja eläimiä. Onko teillä ollut vielä lasten kokouksia?

13

Myrsky

VERTAISOHJAAJUUS - PORRAS 3

SALAPOLIISISEIKKAILU

Salapoliisiseikkailujen tarkoituksena on lapsen itseluottamuksen vahvistaminen vertaisohjauksen avulla. Lapselle on suuri asia huomata olevansa aikuisen silmissä niin luotettava, että tämä voi luottaa palan valtaansa hänelle.

Salapoliisiseikkailussa lapset pääsevät valmiin lomakkeen (s. 25) avulla suunnittelemaan ja toteuttamaan toimintaa muille. Vaikka toiminnan muoto on tarkkaan rajattu, lapset pääsevät käyttämään myös mielikuvitustaan.

Salapoliisilomake on tehty mahdollisimman yksinkertaiseksi. Ohjaajan kannattaa kuitenkin perehtyä siihen itse ennen toiminnan ohjaamista lapsille. Muutenkin lasten on hyvä päästä osallistumaan aikuisen suunnittelemaan seikkailuun ennen seikkailun valmistelusta muille. Valmiista lomakkeesta huolimatta ohjaajaa tarvitaan lasten avuksi kaikissa toiminnan vaiheissa.

Salapoliisiseikkailuja varten kannattaa varata salapoliisikansio, muovitaskuja ja salapoliisialkku, johon kerätään erilaisia salapoliisin tarvikkeita, kuten taskulamppu, aurinkolasit, peili ja suurennuslasi. Rekvisiitta tuo seikkailuun aitoutta, ja välineitä voi käyttää avuksi myös vihjeiden etsimisessä.

2. VIRIKETARINA

- Varaa viriketarinalle aikaa noin 10 min.
- Jos Salapoliisiseikkailu on ensimmäinen tarina, jonka luette, lue myös alkutarina.
- Kerro lapsille, että mekin pääsemme nyt leikkimään salapoliisia.
- Anna lasten kokeilla ensin itse valmista seikkailua ja alkakaa vasta sitten suunnitella omia.

3. SEIKKAILUN SUUNNITTELU

- Lasten kannattaa valmistella seikkailut 2-5 hengen ryhmissä.
- Varaa seikkailun valmisteluun aikaa noin 60 min.
- Esittele salapoliisilomake lapsille.
- Ensimmäiseksi päätetään, mikä asia on kadonnut.
- Seuraavaksi valitaan neljä vihjetä ja keksitään, mistä ne löytyvät.
- Tehdään ja piilotetaan vihjeet ja kirjoitetaan ratkaisut muistiin salapoliisilomakkeeseen.
- Mikäli valmistelu jää kesken tai seikkailua ei voida heti toteuttaa, talletetaan salapoliisilomake ja vihjeet salapoliisikansioon.

4. SEIKKAILUN TOTEUTTAMINEN

- Varaa vihjeiden piilottamiseen aikaa noin 10 min ja seikkailun toteuttamiseen noin 30 min.
- Viedään vihjeet tai tarkistetaan, että ne ovat oikeissa paikoissa.
- Kutsutaan toisia lapsia salapoliisiseikkailuun korkeintaan 5 lapsen ryhmissä.
- Annetaan salapoliisialkku seikkailijoille ja kerrotaan, mikä on kadonnut ja mistä ensimmäinen vihje löytyy.
- Seurataan mukana ja annetaan tarvittaessa lisävihjeitä.
- Piilotetaan lopuksi vihjeet uudestaan tai kerätään ne pois.
- Talletetaan salapoliisilomake ja vihjeet salapoliisikansioon.

SALAPOLIISISEIKKAILUN TOTEUTTAMINEN

● ● ●

1. VALMISTELU

- Varaa riittävästi salapoliisilomakkeita (s. 25).
- Valmistele salapoliisialkku, jos mahdollista (aurinkolasit, taskulamppu, suurennuslasi, peili ym.).
- Varaa myös salapoliisikansio ja muovitaskuja lasten tekemiä suunnitelmia varten.
- Valmistele itse ensin yksi salapoliisiseikkailu.

14

Viriketarina Salapoliisiseikkailu

Hei taas! Me olemme viime aikoina olleet täällä oravakerhossa ihan oikeita salapoliiseja, ainakin melkein. Olemme ratkaisseet salapoliisitehtäviä, mutta myös suunnitelleet itse salapoliisi-seikkailuita toisille.

Kaikki alkoi siitä, kun aikuiset näyttivät meille jännän salkun. Siellä oli kaikenlaisia salapoliisin tarvikkeita, niin kuin suurennuslasi, taskulamppu, peili ja aurinkolasit.

Saimme ensin kokeilla pienissä ryhmissä aikuisten meille suunnittelemaa seikkailua. Siinä oli johtolankoja ja erilaisia vihjeitä. Sitten kaikki, jotka halusivat, saivat suunnitella itse oman seikkailun muille. Meidän piti miettiä, millainen asia voisi olla kadonnut ja millaisten vihjeiden avulla se löytyisi. Kuulostaa monimutkaiselta, mutta meillä oli apuna salapoliisipaperi, jonka avulla suunnittelu oli oikeastaan tosi helppoa. Ja aikuiset autoivat meitä.

Lopuksi meidän piti vielä piilottaa vihjeet ja sitten saimme kutsua kaverit tekemään salapoliisitehtävää. Oli tosi jännää ja vähän vaikeakin, kun ei olisi saanut paljastaa kavereille vihjeiden paikkoja. Joko sinä olet päässyt kokeilemaan salapoliisiseikkailua?

Myrsky

15

VERTAISOHJAAJUUS - PORRAS 3 ÄÄNIARVOITUKSET

Ääniarvoitusten tarkoituksena on lapsen itseluottamuksen vahvistaminen vertaisohjauksen avulla. Lapselle on suuri asia huomata olevansa aikuisen silmissä niin luotettava, että tämä voi luovuttaa palan valtaansa hänelle.

Ääniarvoituksia tehdessään lapset pääsevät suunnittelemaan ja toteuttamaan toimintaa muille valmiin lomakkeen (s. 27) avulla. Vaikka toiminnan muoto on tarkkaan rajattu, lapset pääsevät käyttämään myös mielikuvitustaan.

Ääniarvoitusten tekemiseen tarvitaan laite, joka tallentaa ääntä. Tänä päivänä jonkinlainen ääninauhuri löytyy lähes jokaisesta matkapuhelimesta tai on ainakin ladattavissa sellaiseen. Eri äänet kannattaa tallentaa omiin tiedostoihinsa. Tiedostot kannattaa myös nimetä tunnistettavasti. Aikuisen kannattaa ohjata lapsia äänittämään mahdollisimman erilaisia ääniä.

Arvuuttelutilanteessa arvoituksen tekijät antavat arvausvuo-roja toisille lapsille. Aikuisen kannattaa kuitenkin ohjata vuorojen jakamista hienovaraisesti taustalla, jotta tilanne etenee sujuvasti.

Olisi hyvä, että lapset saisivat ennen ääniarvoitusten valmistelusta muille kokeilla ensin aikuisen suunnitteleman arvoituksen tekemistä. Valmiista lomakkeesta huolimatta ohjaajaa tarvitaan lasten avuksi kaikissa toiminnan vaiheissa.

ÄÄNIARVOITUSTEN TOTEUTTAMINEN

1. VALMISTELU

- Varaa riittävästi ääniarvoituslomakkeita (s. 27) ja sopiva tallennusväline.
- Valmistele itse ensin yksi ääniarvoitus (4 eri ääntä).

2. VIRIKETARINA

- Varaa viriketarinalle aikaa noin 10 min.
- Jos Ääniarvoituksia on ensimmäinen tarina, jonka luette, lue myös alkutarina.
- Kerro lapsille, että mekin pääsemme nyt tekemään ääniarvoituksia.
- Anna lasten kokeilla ensin itse valmista ääniarvoitusta ja alkakaa vasta sitten suunnitella omia.

3. ÄÄNIARVOITUSTEN SUUNNITTELU

- Lasten kannattaa valmistella ääniarvoitukset 2-5 hengen ryhmissä.
- Varaa ääniarvoitusten valmisteluun aikaa noin 30 min.
- Esittele ääniarvoituslomake lapsille.
- Kierrelkää kokeilemassa erilaisia ääniä.
- Valitkaa neljä ääntä ja tallentakaa ne jokainen omaan tiedostoonsa.
- Kirjatkaa oikeat vastaukset lomakkeeseen.
- Mikäli valmistelu jää kesken tai arvoituksia ei voida heti arvuutella, talletetaan lomake.

4. ÄÄNIARVOITUSTEN TOTEUTTAMINEN

- Varaa ääniarvoitusten toteuttamiseen aikaa noin 15 min.
- Tarkistakaa, että äänet kuuluvat, että arvoituslomake on tallessa ja että lapset muistavat, mitä ääniä ovat tallentaneet.
- Kutsutaan toisia lapsia tekemään ääniarvoitusta.
- Soitetaan äänet yksi kerrallaan.
- Arvoituksen tekijät antavat arvausvuo-roja toisille lapsille.
- Aikuinen ohjaa tilannetta taustalla.
- Talletetaan ääniarvoituslomake.

16

Viriketarina Ääniarvoitukset

Heippa! Oletteko koskaan tehneet ääniarvoituksia? Minä pääsin tekemään niitä ekaa kertaa vähän aikaa sitten. Siihen ei tarvita kuin ääninauhuri tai vaikka ihan vain tabletti tai kännykkä, jolla voi äänittää. Sitten pitää kierrellä ympäri ja tallentaa erilaisia ääniä, niin kuin hiekan rahinaa jalkojen alla tai vessan vetämistä tai ihan mitä vaan. Neljä erilaista ääntä riittää hyvin.

On tärkeää muistaa kirjoittaa aina muistiin, mikä ääni tallennetaan. Muuten voi käydä niin, ettei itsekään enää muista! Aikuinen voi auttaa kirjoittamisessa. Mutta sitä paperia ei saa näyttää muille. Nimittäin sitten, kun kaikki äänet on nauhoitettu, ne soitetaan rauhassa kavereille, jotka koittavat arvata, mitä äänet ovat. Se ei aina ole ihan niin helppoa kuin voisi luulla! Itse on ole ihan varma, kumpi on kivempaa: arvilla toisten tallentamia ääniä vai tehdä itse ääniarvoituksia muille. Mitä sinä luulet?

Myrsky

17

PORRAS 4 OMAT ESITYKSET

Yksi yksinkertaisimmista tavoista tukea lasten mahdollisuuksia osallistua toiminnan suunnitteluun ja toteuttamiseen on tarjota heille mahdollisuus esiintymiseen. Lasten **omat esitykset** voivat olla tarinankerrontaa, musiikkiesityksiä, nukketeatteria, temppeja, vitsejä, omien töiden esittelyä tai mitä tahansa, mitä lapset haluavat jakaa ryhmän kanssa.

Hyvä kesto omalle esitykselle on puolesta minuutista muutamaan minuuttiin. Peräkkäin kannattaa esittää korkeintaan viisi esitystä. Esitykset voivat olla suunniteltuja tai improvisoituja. Tärkeintä on, että jokainen pääsee halutessaan olemaan esillä ja että niin aikuisten kuin muiden lastenkin suhtautuminen esitykseen on kannustavaa.

OMIEN ESITYSTEN TOTEUTTAMINEN

1. VALMISTELU

- Päätä, milloin lapset saavat tehdä omia esityksiä.

2. VIRIKETARINA

- Varaa viriketarinalle aikaa noin 10 min.
- Jos Omat esitykset on ensimmäinen tarina, jonka luette, lue myös alkutarina.
- Kerro lapsille, että myös meillä tehdään samalla lailla kuin oravien kerhossa.
  - Kerro, milloin omia esityksiä voi esittää.
- Kerro, että esittää voi melkein mitä tahansa, mitä haluaa jakaa muiden kanssa.
  - Kerro, että kaikki saavat halutessaan esittää, mutta yhtenä päivänä ei välttämättä ehdi katsoa kaikkien esityksiä.
- Voit kerätä valmiiksi listaa lapsista, jotka olisivat kiinnostuneet esittämään.

3. TOTEUTUS

- Varaa esityksille aikaa noin 15 min.
- Muistuta kannustavasta suhtautumisesta toisten esityksiin.
  - Antakaa esityksen jälkeen raukuvat aplodit.
  - Anna esittäjälle positiivista palautetta muiden edessä.
  - Tarjoa lapsille esittämismahdollisuuksia säännöllisesti.

18

OHJAAJAN MUISTILISTA

	Ennen toimintaa	Toiminnan aikana	Toiminnan jälkeen
Myönteinen tunnistaminen	Päätä nähdä lasten vahvuudet.	Näe lapset yksilöinä, ja keskity lasten vahvuuksiin.	Sanoita lapsille onnistumisia.
Arvosta lapsen maailmaa	Suhtaudu lapsiin ja lasten ideoihin ennakkoluulottomasti.	Hyödynnä toiminnallisia, tarinallisia ja mielikuvituksellisia tapoja toimia.	Käytä lapsille mielekästä palautekanavaa.
Huomioi lapsen kieli	Esittele toiminta ja anna ohjeet lapsille ymmärrettävästi	Anna lasten ilmaista itseään kehollisesti ja kuvallisesti.	Käytä lapsille ymmärrettävää palautekanavaa.
Uskalla jakaa valtaasi	Mieti, millaisissa tilanteissa voisit jakaa valtaasi lapsille.	Tartu lapsen ideoihin, älä väheksy lasta. Anna lasten vaikuttaa oikeisiin asioihin toiminnan kaikissa vaiheissa.	Kiitä lapsia osallistumisesta ja palautteen antamisesta. Reagoi palautteeseen.
Jaa tietoa	Kerro lapsille, mitä tapahtuu ja miksi näin tehdään. Kerro, miten lapsi voi ilmaista itseään.	Perustele jos lasten ideoita ei voi toteuttaa. Vastaa kysymyksiin. Näytä, että lasten ideat tulevat käyttöön.	Kerro, miksi haluat kuulla palautetta ja miten palaute huomioidaan.
Kuule lasta aidosti	Näytä lapsille, että olet kiinnostunut heidän ajatuksistaan.	Pysähdy, kun lapsi haluaa kertoa ajatuksiaan. Tarkista, että olet ymmärtänyt lasten ajatukset oikein.	Kiitä lasta ajatustensa jakamisesta.
Vapaaehtoisuus	Kerro lapsille, että osallistuminen on vapaaehtoista.	Huolehdi, että toiminnan voi jättää myös kesken.	Anna mahdollisuus antaa nimitöntä palautetta.
Yhdenvertaisuus	Huomioi toimintaa valmistellessasi erityyppiset lapset.	Hyväksy erilaiset tavat osallistua. Huomioi kaikkien ideat.	Tarjoa monipuolisia tapoja antaa palautetta.

21

KALAVIHKON KANSIKUVA

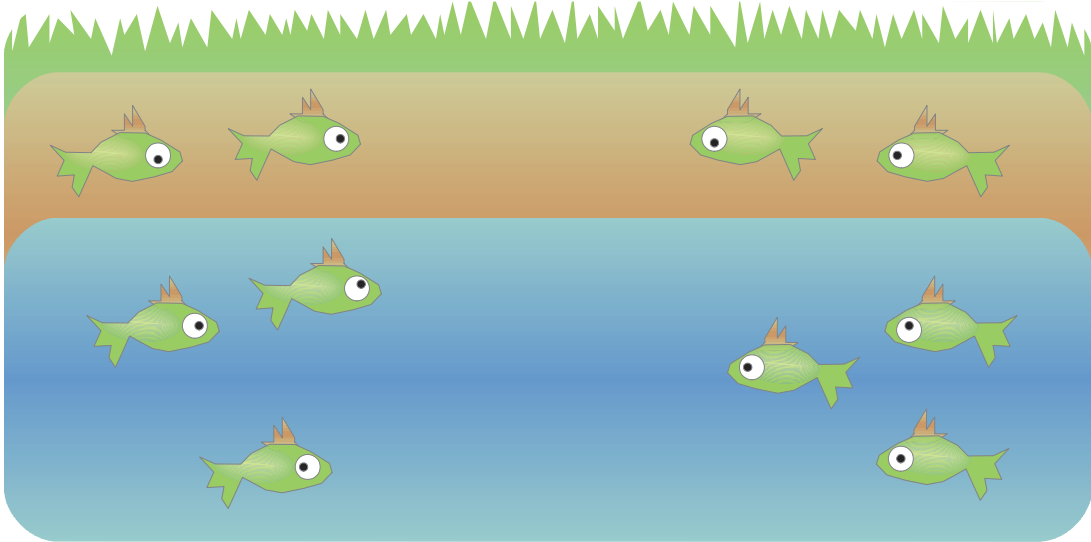

22

KALASTUSJULISTEEN MALLI

Toiveet kerätään kaloiksi veteen. Toteutuneet toiveet nostetaan rannalle.
Toiveen sisältö kirjoitetaan kalaan sanalla tai parilla.

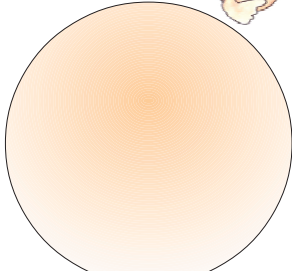

23

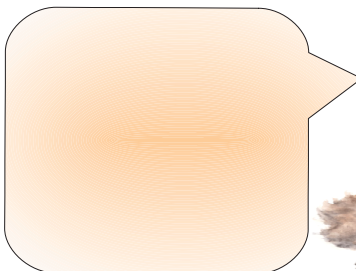
LASTEN KOKOUS

PULMA

Kirjoitetaan ratkaistava pulma sanalla tai parilla isoon ympyrään.

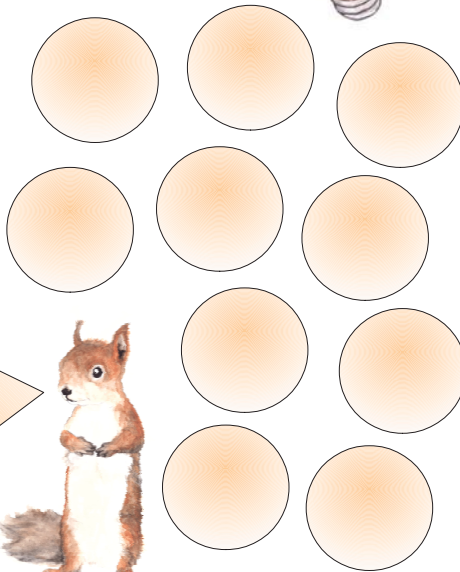

PAIKALLA

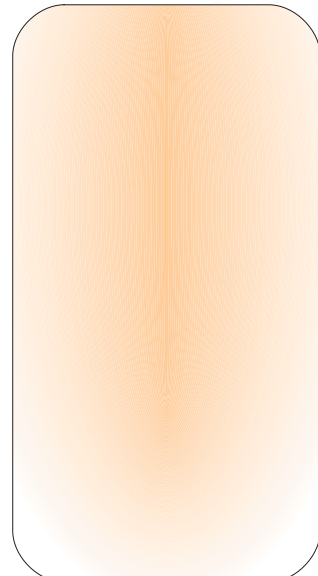
RATKAISUT

Kerätään mahdollisia ratkaisuja pieniin ympyröihin.

SOPIMUS

Valitaan yksi tai useampi ratkaisu. Sovitaan miten jatketaan. Kuka tekee, mitä ja milloin?

24

SALAPOLIISISEIKKAILU

Tekijät: _____

Seikkailun nimi: _____

1. Mikä on kadonnut?

2. Mistä se löytyy?

Kerro etsijöille, mikä on kadonnut!

3. Millainen vihje sinne vie?

4. Mistä se löytyy?

5. Millainen vihje sinne vie?

6. Mistä se löytyy?

7. Millainen vihje sinne vie?

8. Mistä se löytyy?

Kerro etsijöille, mistä 1. vihje löytyy!

MILLAINEN VIHJE?

- peilikirjoitus
- arvoitus
- salakieli
- kuva
- johtolanka (esine)
- anagrammi (kirjaimet sekaisin)

Ruksi vihjeet sitä mukaa kuin käytät!

MITÄ TEHDÄÄN?

1. Täytetään lomake.
2. Tehdään vihjeet.
3. Piilotetaan vihjeet.
4. Kutsutaan kavereita.
5. Kerrotaan, mikä on kadonnut ja mistä ensimmäinen vihje löytyy.
6. Annetaan lisävihteitä tarpeen mukaan.
7. Siivotaan paikat.

Tehtävä alkaa täältä!

25

Salapoliisiseikkailun vihjeet

Peilikirjoitus tarkoittaa peilikuvana kirjoitettua viestiä. Viestin kirjoittamisessa ja lukemisessa voi käyttää apuna peiliä.

E L H I V

Jos peilikuvakirjainten kirjoittaminen tuntuu vaikealta, viesti voidaan myös kirjoittaa lopusta alkuun.

Arvoitus vihjaa, mistä seuraava vihje löytyy. Jos vihje on nauakoilla, voidaan vihjata että "sinne laitetaan aina jotakin, kun tullaan ulkoa sisälle".

Omaa **salakieltä** voi tehdä vaikka oheisen salakieliavaimen avulla.

Vihje voi olla myös **kuva** paikasta, johon seuraava vihje on piilotettu tai **johtolanka** eli **esine**, joka liittyy seuraavan vihjeen piilopaikkaan. Jos vihje on piilotettu kenkätelineelle, johtolanka voi olla vaikkapa kenkäalusikka.

Anagrammissa vihjesanan kirjaimet ovat väärässä järjestyksessä.

J E H V I

Salakieliavain

Voit käyttää valmista salakieliavainta tai tehdä oman avaimen. Avaimessa jokaista kirjainta vastaa jokin merkki.

Salakieliviesti

X ⊗ = # ■ ⊙

tarkoittaa siis "Myrsky".

A	B	C	D	E	F	G
●	■	⊙	◆	⊗	⊖	☺
H	I	J	K	L	M	N
♠	♥	👁	■	◀	×	⊖
O	P	Q	R	S	T	U
?	✓	ⓘ	=	#	%	➡
VW	X	Y	Z	Å	Ä	Ö
+	..	⊙	*	□	//	~

A	B	C	D	E	F	G
H	I	J	K	L	M	N
O	P	Q	R	S	T	U
VW	X	Y	Z	Å	Ä	Ö

26

ÄÄNIARVOITUKSET

Ryhmän nimi: _____

Tekijät: _____

	Mikä ääni?	Tiedoston nimi	
1			Äänitetty (pvm): _____
2			Arvailtu (pvm): _____
3			Tallennuslaite: _____
4			

27

ORAVALAAKSO -opas antaa lasten kanssa työskenteleville välineitä, joiden avulla lapset on helppo ottaa mukaan toiminnan suunnitteluun ja toteuttamiseen. Opas on syntynyt Humanistisessa ammattikorkeakoulussa yhteisöpedagogin oppinnäytetyön tuotoksena.

Oppaan selteemmän toimintamuotoa tukevat lasten osallistumista kuulluksi tuleminen, vertaisohjaajuuden ja yhteisistä asioista huolehtimisen kautta. Jokaiseen toimintamuotoon liittyy viriketarina, jossa selkkäilee lapsille kirjeltä kirjoitettava tokaluokkalainen Myrsky-orava. Käy Oravalaaksoon!

